

T.C.
Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

**SEMANTİK ANALİZ YÖNTEMİ AÇISINDAN
KIRÂATLERDE “MEVZU” KAVRAMI**
Muhammed Raşid BALTACI
Iğdır 2019

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**SEMANTİK ANALİZ YÖNTEMİ AÇISINDAN
KIRÂATLERDE “MEVZU” KAVRAMI**

Hazırlayan
Muhammed Raşid BALTACI

Danışman
Doç. Dr. Osman BAYRAKTUTAN

İğdır 2019

TAAHHÜTNAME
(Bilimsel Etięe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**SEMANTİK ANALİZ YÖNTEMİ AÇISINDAN KIRÂATLERDE “MEVZU” KAVRAMI**” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kağıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.

Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin ...yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

26/11/2019

Muhammed Raşid BALTACI

KABUL VE ONAY

MUHAMMED RAŞİD BALTACI tarafından hazırlanan “SEMANTİK ANALİZ YÖNTEMİ AÇISINDAN KIRÂATLERDE “MEVZU” KAVRAMI” adlı çalışma 26/11/2019 Tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda jürilerimiz tarafından TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı, TEFSİR Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

(İmza)

Doç. Dr. Osman BAYRAKTUTAN

(Başkan)

(İmza)

Doç. Dr. Mehmet Salih GECİT

Üye

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YURT

Üye

ÖZET

Mevzu kavramı açıklanmayı bekleyen bir kavram olarak düşündük ve elimizden geldiğince bunu yapmaya çalıştık. Kavramın ilk kullanıldığı zamandan günümüze kadar ki süreci işleyip analiz ettik. Tezimizin amacı konusu ve gayesi hakkında bilgi verdik. Kavramın hangi anlamlar yüklendiği ne gibi değişimlere uğradığı ve hangi ilimlerde kullanıldığıyla alakalı maddeler işledik.

Mevzunun sözlük lügat manaları, yakın ve zıt anlamlı olan kelimeleri işleyip inceledik. Mevzu kavramının tarihi süreçte diğer ilmi disiplinler olan alakasını, ilimleri etkilediği durumları işledik. Mevzu kavramı, kıraatten sayılıp sayılmama tartışması açtık. Daha sonra ise en çok karıştırılan iki kıraat olan şaz ile mevzu kıraati karşılaştırıp aralarındaki benzer ve farklı yönleri ortaya koyarak karışıklığı gidermeye çalıştık.

Keyifli bir çalışma ve bir o kadar zor geçen süreçte bizlere çok katkı sağlayacak bilgiler edindik. Sizlerin de beğenisine sunduğumuz bu çalışmayı adrese ulaştırmış olmasını umarak yazmış bulunuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, kırâat, mevzu, kriter, sahih, şâz, ihtilâf.

ABSTRACT

We thought of the concept as a concept that was waiting to be explained and tried to do it as best we could. We processed and analyzed the process from the first time the concept was used. We gave information about the purpose and purpose of our thesis. We have processed articles about what meanings the concept is loaded with, what changes are undertaken and what sciences it is used in.

We processed and examined the dictionary vocabulary meanings of the subject, words that have close and opposite meanings. In the historical process of the concept of subject, we have covered the relevance of other scientific disciplines and the situations in which it affects the sciences. We have opened a debate about whether the concept of matter should be counted as a staleness. Then we tried to resolve the confusion by comparing the two most confused carabiniers with the carabiniers and revealing similar and different aspects between them.

We have received information that will contribute a lot to us in a pleasant work and a difficult process. We have written this work to your liking in the hope that it has reached the address.

Keywords: Quran, revelation, subject matter, criterion, truth, glory, infringement.

İÇİNDEKİLER

TAAHHÜTNAME	
KABUL VE ONAY	
ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
A- ARAŞTIRMANIN ALANI VE KAPSAMI.....	1
B-ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GAYESİ	2
C-ARAŞTIRMANIN METODU VE SİSTEMATIĞI.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
MEVZU KAVRAMININ ANLAM ALANI VE TEORİK ÇERÇEVESİ.....	5
1.1. MEVZU KELİMESİNİN LEKSİK/SÖZLÜK ANLAMI	5
1.2. MEVZU KELİMESİNİN TERMİNOLOJİK ANLAMI.....	6
1.3. MEVZUNUN ANLAM ALANINA GİREN KAVRAMLAR.....	7
1.3.1. MEVZU KAVRAMINA YAKIN KULLANILAN KAVRAMLAR	7
1.3.1.1.Şazz.....	8
1.3.1.2..Zayıf Haber.....	9
1.3.1.3.Müdreç Haber.....	10
1.4.1. Tevatür	12
1.4.2. Sahih	14
1.4.3. Meşhur	16
1.4.4. Ahad Haber	17
1.4.5. Zaruri Bilgi.....	18
1.5. DEĞERLENDİRME.....	19
İKİNCİ BÖLÜM	21
MEVZU KAVRAMININ KIRÂATLARA GEÇİŞ SÜRECİ VE KAVRAMI	
KULLANAN İLİMLER	21
2.1. MEVZU KAVRAMININ KIRAATLARA GEÇİŞ SÜRECİ	21
2.2. KIRAAT SINIFLANDIRMALARI.....	22
2.2.1. İkili Sınıflandırma.....	22

2.2.1.1.Sahih Kıraat.....	23
2.2.1.2.Şazz Kıraat.....	23
2.2.2.Üçlü Sınıflandırma.....	24
2.2.2.1.Sahih Kıraat.....	25
2.2.2.2.Ahad Kırat.....	25
2.2.2.3.şazz Kıraat.....	26
2.2.3. Altılı Sınıflandırma	26
2.2.3.1.Mütevahir Kıraat.....	26
2.2.3.2.Meşhur Kıraat.....	27
2.2.3.3.Ahad Kıraat.....	28
2.2.3.4.Şazz Kıraat.....	28
2.2.3.5.Mevzu Kıraat.....	28
2.2.3.6.Müdrec Kıraat.....	29
2.3.MEVZU KAVRAMINI KULLANAN İLİMLER	29
2.3.1. Hadis İlmî.....	30
2.3.2.Usul-u Fıkıh İlmî.....	32
2.3.2.1.Bid'at Kavramı.....	33
2.3.3. Kelam İlmî	34
2.3.4. Kıraat ilmi	36
2.3.3.1.Kıraat-Kelam İlişkisi.....	34
2.3.5. Tefsir ilmi.....	37
2.4. MEVZU KAVRAMININ KIRAATLERDEN SAYILIP SAYILMAMA TARTIŞMASI.....	39
2.4.1.Şazz Kıraat,Mevzu Kıraat İlişkisi.....	41
2.4.1.1.Şazz Kıraat.....	41
2.4.1.2.Mevzu Kıraat.....	41
2.5. DEĞERLENDİRME.....	42
SONUÇ.....	44
KAYNAKÇA	45

ÖNSÖZ

İlimlerin en şerefli si Kur'an ilmidir. Kıraat ise Kur'an'ın bizatihi okumasıyla ilgili olduğu için, Kur'an tarihi ve ilmi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Kıraat ilminin başlangıcı nakil esasına dayanmakta, Kur'an'ın günümüze kadar sahih bir biçimde gelmesinde de çok önemli bir yere sahiptir. Kıraat ilmide diğ er İslami ilimler gibi yöntemleri olan bir ilimdir. Kur'an ilminde ilk öğretmen Hz. Peygamberdir. Sahabeler de Peygamber Efendimizden öğrendiklerini naklederek bizlere kadar ulaşmasını sağlamıştır. Bu bakımdan kıraatin sahih olup olmaması güvenilir bir sened ve ravi zinciri gerektirmektedir. Kıraat ilmide iş te bu naklin sahih bir şekilde gelmesini sağlar.

İslam'ın genişlemesi, farklı coğrafyalar ve kültürlerle tanışması, sosyal ve siyasal etkenler, yedi harf meselesi gibi hususlar kıraat farklılıklarını etkileyen sorunlar arasında görülmektedir. Bu sebeple ilk dönemde kıraatler sahih veyahut sahih olmayan iki kısımda incelenirken, daha sonraları; sahih, mütevatir, meşhur, ahad, şaz, müdrec, mevzu gibi kavramsal incelemelere mecbur kalmıştır. Bizde bu kavramlardan biri olan mevzuyu ele alacağız. Niyetimiz kavramın anlam çerçevesini oluşturmak, tarihi sürecini, kıraat ilmine katkısını, diğ er ilimlere katkısını bulmaya çalışmaktır.

Buradan hareketle bu çalışmam da bana değerli vaktini ayıran ve gayretleriyle şahsımın ufku nu açan Değerli danışman hocam Doç. Dr. Osman BAYRAKTUTAN hocama, görüşlerinden ve bilgilerinden faydalandığım hocalarıma ve arkadaşlarıma ve değerli Eşime teşekkürlerimi bir borç biliyorum.

Gayret Bizden, Takdir Allah'tan...

MUHAMMED RAŞİD BALTACI

İĞDIR 2019

KISALTMALAR

<i>As.</i>	<i>: Aleyhisselam</i>
<i>a.g.e</i>	<i>:Adı geçen eser</i>
<i>b.</i>	<i>: ođul</i>
<i>Bkz.</i>	<i>: Bakınız</i>
<i>bsk.</i>	<i>: Baskı</i>
<i>c.</i>	<i>: Cilt</i>
<i>Çev.</i>	<i>: Çeviren</i>
<i>DİA.</i>	<i>: Diyanet İslam Ansiklopedisi</i>
<i>ed.</i>	<i>: Editör</i>
<i>dđ.</i>	<i>: Doğum Tarihi</i>
<i>Haz.</i>	<i>: Hazırlayan</i>
<i>Hz.</i>	<i>: Hazreti</i>
<i>Nr.</i>	<i>: Numara</i>
<i>Nşr.</i>	<i>: Neşreden</i>
<i>Öl.</i>	<i>: Ölümü</i>
<i>r.a.</i>	<i>: Radıyallahu anh</i>
<i>s.</i>	<i>: Sayfa</i>
<i>s.a.v.</i>	<i>: Sallallahu Aleyhi ve Selem</i>
<i>TDV</i>	<i>: Türkiye Diyanet Vakfı</i>
<i>Thk.</i>	<i>: Tahkik</i>
<i>Trc.</i>	<i>: Tercüme</i>
<i>Tsh.</i>	<i>: Tasih</i>
<i>tsz.</i>	<i>: Tarihsiz</i>
<i>vb.</i>	<i>: ve benzeri</i>
<i>vd.</i>	<i>: ve devamı</i>
<i>vs.</i>	<i>: ve saire</i>
<i>vr.</i>	<i>: varak</i>
<i>yy.</i>	<i>: Basım yeri yok</i>

GİRİŞ

Peygamber Efendimiz'in vefatından sonra islamın genişlemesi, farklı kültürlerle tanışma neticesinde farklı kıraatler ortaya çıkmıştır. İlk dönem Kur'anın noktalama işaretleri belirlenmesi, mushafın çoğaltılması ve kıraat sınıflandırmalardan itibaren devam edegelen kıraat ilmi günümüze kadar gelmiştir . Fitnenin baş göstermesiyle beraber İslam aleminde çıkan karışıklıklar neticesinde Peygamberimiz'e nisbetle (Mevzu) yalan, uydurma isnadlar ortaya çıkmıştır. Sahih haberlerle uydurma olanları birbirinden ayırt etmek için gerek hadis alimleri, gerekse kıraat alimleri belirleyici yöntemler geliştirdiler.

Mevzu kavramı ilk başta hadis alimlerince mevzu hadis ana başlığı altında incelendi. Mevzu hadis, Peygamberimizin söylemediği bir sözü sırf kendi iddiasını desteklemek için onun ağzından söylemiş gibi nakledilen yalan haberlere denilmiştir. Kıraat ilminde ise uydurma kıraat başlığı altında işlenmiş, bu gibi haberlere mevzu adını vermişlerdir. Bizlerde hadis ve kıraat ilmine konu olan mevzuyu anlatmaya çalışacağız.

Bu bölümde çalışmamızın alanı ve kapsamı belirlenecek, "Kıraatlerde Mevzu Kavramı" konusunun önemi ve gayesi ortaya konacak, çalışmanın metodu ve sistematığı şekillendirilecek ve son olarak da mevzu kavramının kıraatlerde kullanılmasıyla alakalı tartışmayı açıp bilgi vermeye çalışacağız.

A- ARAŞTIRMANIN ALANI VE KAPSAMI

Mevzu kavramı ilk başta sadece hadis ilmiyle alakalı bir konu olarak görünse de aslında kıraat alanının da pek yakından ilgilendiren bir olgudur. İslamiyet'ten önce ve sonra anlam bakımından pek değişime uğramasa da kullanıldığı alanlar bakımından bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu bağlam da yapmak istediğimiz mevzu kavramının anlam bakımından tahlilini, Arap belahatındaki yerini açıklamaktır.

Kapsam açısından ise konumuz, mevzu kavramını semantik analiz yöntemi çerçevesinde anlamlandırmak, Kelam, Usul-ü Fıkıh ve Hadis gibi diğer ilmi disiplinlerdeki kullanımlarından başlayarak kıraat alanında kullanımına nasıl geçildiğini ortaya koymak ve son olarak kıraat ilminde kullanılmasının bilimsel bir değer ifade edip

etmediğini tahlil etmek, kavramın kullanıldığı takdirde ortaya çıkaracağı problemleri göz önüne sermektir.

B-ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GAYESİ

Kıraatleri inceleyenlerin mevzu kavramıyla alakalı ilk bakışta gördükleri husus uydurma ve yalan haber üzere senetlerdir. Hz. Peygamber den sonra ortaya çıkan kıraat farklıları uydurma senetler yalan haberleri beraberinde bir çok okuyuş ve anlam kaymasını getirmektedir.

Bu tezi çalışmaktaki amacımız ise: Mevzu olgusu nasıl ortaya çıktı? Diğer ilmî disiplinlerde hangi anlamlarda kullanılmaktadır? Mevzu kavramını kıraatlerde kullanmak gerekli midir? Gerekli değilse neden kullanılmıştır? Bu kavramın ilk başlarda kıraatlerin tespit kriterleri arasında yeri var mıydı? Mevzu kavramı ilk ne zaman kıraatlerde kullanılmaya başlandı? Kavramı kullanırken diğer ilmî disiplinlerden etkilenme oldu mu? Kavramın kullanılmasının doğuracağı problemler hesap edildi mi? Mevzu kavramının yerine başka bir kavram kullanılması mümkün müdür? İhticâcın olduğu yerde mevzu kavramından ne kadar bahsedilebilir? Tenkîd edilen, eleştirilen kırâatler mevzu kapsamına girebilir mi? Kırâatlerin mevzu oluşunun pratikte bir faydası var mı? Kırâatlerin yedi ile sınırlandırılması mevzu açısından nasıl değerlendirilir? Mevzu kırâatte senet aranır mı? Mevzu diye iddia edilen haberin râvîlerine cerh ve ta'dil uygulanır mı? vb. soruları cevaplandırarak “mevzu” kavramının kıraatlerde kullanılıp kullanılmamasını sorgulamaya çalışmaktır.

C-ARAŞTIRMANIN METODU VE SİSTEMATIĞI

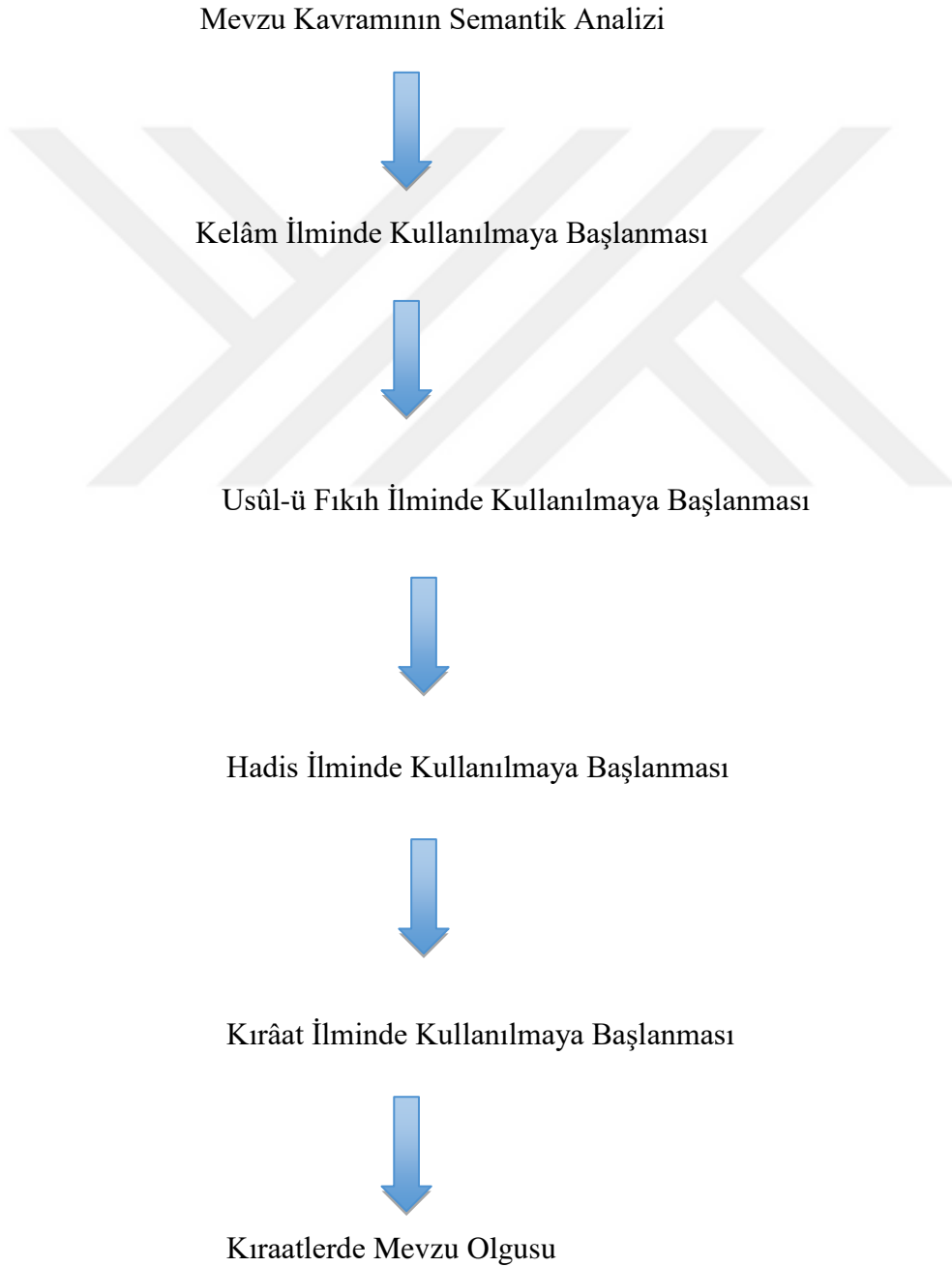
Tezimizin sistematüğini kurmamızda ve tezimizin oluşmasında takip ettiğimiz metodu şöyle açıklayabiliriz:

Çalışmamızın en alt basamağını mevzu kavramının semantik analizine ayırdık. Diyakronik yöntemi esas almak suretiyle kelimenin anlam çerçevesini çizmeye çalıştık mevzu kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için ona yakın kavramlar ve bu kavramlarla oluşturduğu anlam kesişmeleri ve farklılıkları vermeye gayret ettik.

Kavramın diğer ilmî disiplinlerde de kullanılması nedeniyle onların mevzu kavramını hangi anlamlarda kullandıklarını, söz konusu disiplinlerin mevzu algısının

kıraat ilmini etkileyip etkilemediğini ve kıraat ilmindeki kullanımı ile diğer ilmî disiplinlerdeki kullanımları arasındaki farkları belirlemeye çalıştık.

Kavramın kıraat ilminde kullanılmaya başlaması, kullanılmaya başlandıktan sonra yaşanan süreç ve bu sürecin doğurduğu problemlerin açıklığa kavuşturulmasında yapılması gerekenler çalışmamızın sistematüğını oluşturmaktadır. Tezimizin planını başlangıçtan nihayete kadar kurgusunu şu şekilde gösterebiliriz.

Tezimizin metodunu oluşturmada ise iki temel dinamiğimiz bulunmaktadır: Birincisi, mevzu kavramının tüm yönleriyle anlam çerçevesinin çizilmesi, ikincisi ise, mevzu kavramının kıraat ilminde kullanılıp kullanılmadığının ortaya konulmasıdır.

Bu bağlamda çalışmamızı giriş artı iki bölümden oluşturduk. Bu bölümleri rast gele değil daha önce belirlediğimiz çalışma planı belirledik. Bunun sebebi daha iyi anlaşılabilmesi ve bütün yönleriyle göz önünde tutulmasının gerekliliğidir. Bu düşünceyle hareketle kelimenin etimolojik ve leksikografik tahliline ve diğer ilimlerle münasebetine vermeye çalıştık. Daha sonra ise kıraat ilmindeki kullanımını tüm boyutlarıyla ele almaya çalıştık.

Giriş bölümünde çalışmanın alanı, kapsamı, önemi, gayesi, araştırmanın sistematığı, metodu, bu alanda yapılmış çalışmalarıyla kesiştiği ve onlardan ayrıldığı noktalardan yola çıktık.

Çalışmamızın birinci bölümünde mevzu kavramının anlam alanı ve teorik çerçevesini çizdik. Mevzu kavramının leksik anlamı, terminolojik anlamı ve kavramın anlam alanına giren diğer kavramları araştırdık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise mevzu kavramının kıraatlere geçiş süreci ile mevzu kavramını kullanan ilimleri inceledik. Ardından da mevzu kavramının kıraatlerde kullanılmışıyla alakalı soru sorup cevap bulmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVZU KAVRAMININ ANLAM ALANI VE TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. MEVZU KELİMESİNİN LEKSİK/SÖZLÜK ANLAMI

"Sözlükte mevzu (الموضوع) kelimesi, (وضع) filinin ismi mefulü olup mastarı, kaldırmanın zıddı olan koymak, yere bırakmak, atmak, vurmak, savaşmak, uydurmak, icâd etmek, türetmek"¹ anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kelime sözlükte, "bir kimseyi mertebesinden aşağı düşürmek, borcundan bir miktar eksiltmek, hakaret etmek, uydurmak manalarına gelmektedir."² Kandemir'e göre ise; "bir şeyi yere bırakmak, koymak, yukarıdan aşağı atmak" anlamındaki vaz kelimesi "vaz'u şey' alâ şey" şeklinde kullanıldığı zaman "arada hiçbir açıklık bırakmadan bir şeyi diğerine bitiştirip yapıştırmak" anlamına gelmektedir³ şeklinde bir tarif yapmaktadır. "Hadisciler mevzu kelimesini Hz. Peygamber'in ağzından uydurulan ve iftira edilerek ona nisbet edilen söz manasında"⁴ kullanmışlardır. "O zaman kelime hadis istilahında Hz. Peygamber'in söylemediği bir sözü yalan ve iftira ile ona nisbet etmektir ki bu manada mevzu, yalan ve iftira ile ona nisbet edilmiş söz demektir."⁵

Kırâat ilminde mevzu kavramı; "Dinî hiçbir esasa dayanmadan, asılsız olarak bir kişiye nispet edilen kırâatlere denir."⁶ Başka bir tarife göre; "bir şekilde Osmânî Mushaflara veya Arapçaya uygun olsa bile, senedi yönünden aslı olmayan, dolayısıyla uydurulduğu açık olan kırâatlerdir."⁷ Suyûtî bir kırâat çeşidi olarak mevzu'yu "dinî hiçbir esasa dayanmadan, asılsız olarak bir kişiye nispet edilen kırâatlere denir"⁸ şeklinde tarif etmiştir. Zerkânî'nin ise, "hiç bir asla dayanmaksızın söyleyenine nisbet edilen kırâat"⁹ şeklinde bir tarifini görmekteyiz. Başka bir tarifte ise

¹ Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, s. 396-398.

² UĞUR, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.226

³ Kandemir, *İslam Ansiklopedisi*, s.463

⁴ Kandemir, *Mevzu Hadisler*, s. 20.

⁵ Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, s. 225.

⁶ Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (I-II), Dâru İbn Kesir, Beyrut 1993, c. 1, s. 78; Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fî'l Kırâati'l-Aşr I-II*, (Thk. Ali Muahammed Dabbag), Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz., c. 1, s. 16; Akpınar, s. 135.

⁷ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 242; Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l Kur'an I-II*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1990, c. 1, s. 425.

⁸ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 78; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, c. 1, s. 16.

⁹ Zerkânî, c.1, s. 430.

; “senedi veya metni veya senedi ve metni her ikisi beraber uydurma olan veya senedindeki bir râvîsi “kizb” ile vasıflanan kırâat çeşidine mevzu kırâat”¹⁰ denilmiştir.

Rivayet ilmi bakımından ise; “hiçbir aslı olmadığı halde uydurma bir senetle birilerine nispet edilen bazı okuyuşlar bulunmaktadır ki bunlara mevzu kırâatler denir. Bu tür kırâatlerin en meşhur örneği; ‘Muhammed b. Ca’fer el-Huzârinin Ebû Hanîfe’ye nispetle bir araya getirdiği kırâatlerdir. Bunları Ebü'l-Kâsım el-Hüzelî ve başkaları da rivayet etmişlerdir.” Bunlar içerisinde yer alan en bariz örnek “Kulları içinde ancak bilginler Allah’tan (gereğince) korkar”¹¹ (إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ) âyetindeki “الله” lafzında bir hareke değişilerek failin merfu yapılması şeklinde okunan ve sonucunda da mananın tamamen ters düz olduğu kırâat örnek verilmektedir.¹²

Mevzu kavramının birebir eş anlamlısını bulmakta güçlük çektik. Lakin bizde aynı anlamı ifade eden kelimeleri belirtmek istedik. Aynı anlamı ifade eden kelimeler şunlardır;

- كاذب: yalancı, aldatıcı
- مزور: sahte, taklit
- خرافي: uydurma
- افك: iftira, uydurma
- ملفق : uydurma, asılsız

1.2. MEVZU KELİMESİNİN TERMİNOLOJİK ANLAMI

Mevzu kavramını en geniş kapsamlı olarak işleyen hadis ve kırâat ilmidir. Bu iki ilminde ilgilendikleri alanlar bakımından mevzu kavramının açıklanmasına büyük katkı sağlamışlardır. Mevzu kavramı ilk defa ilmi disiplinler arasında kullanıma girmesi hadis ilmiyle başlamıştır denilebilir. Koçyiğit; “Başta İslâm Dînine kastedenler olmak üzere, mensûb oldukları .siyasî fırka ve hizibleri, fikhî mezhepleri, kabilelerini, cinsiyetlerini, dillerini, peşinden gittikleri imam ve hükümdarları medhetmek, halîfe ve emirlerin nezdinde yüksek mertebeler kazanmak, cami ve mescidlerde va'zettikleri cemaatin teveccühüne nail olmak, halkın dînî emir ve nehiylere karşı rağbetini artırmak maksadıyla dîn düşmanlarının, yalancıların ve câhillerin uydurdukları, sonra da bu uydurulan şeylere, derecelerini yükseltmek için tanınmış hadîs râvîlerini de düzdükleri

¹⁰ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslam Hukukuna Ve Metodolojisine Etkisi*, s. 59.

¹¹ Fâtır, 35/28.

¹² Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 85.

isnadlara ekleyerek hadîsmiş gibi Hazreti Peygambere iftira ile isnad ettikleri sözlere mevzu (uydurma) hadîs adı verilmiştir”¹³ diye dile getirilmesinden de anlaşılacağı üzere ilk defa siyasi fırkaların ve mezheplerin ortaya çıktığı zamanı bize işaret etmektedir.

Kıraat ilmi olarak ilk defa mevzu kavramının ilerde geniş kapsamlı bahsedeceğimiz altılı sınıflandırmayla işlemeye başladığı söyleyebiliriz. Mevzu kavramı kıraat ilminde mevzu kıraat diye adlandırılmıştır. Mevzu kıraat ise; “*dinî hiçbir esasa dayanmadan, asılsız olarak bir kişiye nispet edilen kıraatlerdir*”¹⁴ şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda bakacak olursak her iki ilimde de mevzu kavramının aynı anlamı taşımış, herhangi bir değişime uğramadığı ve günümüzde de aynı manaları ifade etmiştir.

1.3. MEVZUNUN ANLAM ALANINA GİREN KAVRAMLAR

Bir kavramın semantik açıdan anlam çerçevesinin çizilebilmesi için ilişkide olduğu diğer kavramlar ve diğerleriyle birlikte ne anlam ifade ettiği önem arz etmektedir. İlgili kelimenin yakın anlamlı olarak kullanılanlar ile zıddı olarak kullanılan kavramlar bir arada verildiği takdirde, kavramın anlamı daha netlik kazanacaktır. Bu nedenle bu kavram analizleriyle mevzu kavramının anlamını tahlil etmeye çalışacağız. Mevzu kavramının birebir eş anlamlısını bulamamakla birlikte içerdiği mana bakımından ‘uydurma’ anlamına gelen kelimeleri de vererek konuyu biraz daha açmış olacağız.

1.3.1. Mevzu Kavramına Yakın Kullanılan Kavramlar

Diğer ilmî disiplinler incelendiğinde bazı âlimler bir haberin doğru olup olmadığını belirlerken belli başlı kavramlar kullanmışlar, doğru ve kesin bilgi ifade eden haberlere farklı zamanlarda farklı isimlendirmeler yapmışlardır. Bazı âlimler kullandıkları kavramların inceliklerine dikkat ederken bazıları bunu göz önüne almamışlar ve sonrasında doğabilecek kavram kargaşasını fark edememişlerdir. Bizim burada yapmak istediğimiz, kavram analizleriyle bu kavramların birbirleriyle olan ortak

¹³ Koçyiğit, *Hadis usulü*, s.132

¹⁴ Suyutî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 78; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 16.

yönlerini ve farklı yönlerini ortaya koymak ve ileride bu kavramları kullananların bu farkları göz önüne alarak kullanmasını sağlamaya çalışacağız.

1.3.1.1. Şazz

Mevzu kavramına yakın olan kavramları incelerken ilk bakışta şazz kavramı göze çarpmaktadır. Lakin bu kavram kullanıldığı ilimler arasında çeşitli farklılıklar göstermekte olup, zaman içerisinde anlam kayması, anlam düşmesi gibi çeşitli durumlara maruz kalmıştır. Bizler de çeşitli ilimlerin tariflerinden yola çıkarak neden bu kavramın mevzu kavramına daha yakın olduğunu açıklamaya çalışacağız.

Şâzz kelimesi Arap belâğatında “*kural dışı ve nâdir*” anlamında kullanılmaktadır.¹⁵ Aynı zamanda “*tek kalmak, azlık, ayrılık, çoğunluğun dışına çıkıp onlardan ayrılmak, ilkelere aykırı olmak*”¹⁶ anlamlarına da gelmektedir.

Hadis ilminde kavramı ilk defa ele alan İmam Şafi’ye göre şâzz; “*Güvenilir bir râvinin başkalarının rivayetine muhalif olarak rivayet ettiği hadistir.*”¹⁷ Hadis terminolojisinde ise “*Şâzz, güvenilir olan bir râvinin rivayet edip de başkalarının rivayet etmediği hadis değil, fakat güvenilir bir râvinin, başkalarının rivayet ettiği hadise muhalif olarak rivayet ettiği hadistir.*”¹⁸ diye tarif edilir.

Dilbilimcilerden şaz kavramını ilk olarak kullananın Halil b. Ahmed (öl.175) olduğu bilinmektedir. O, şâzz kavramını “*topluluktan ayrı kalan*”¹⁹ ve “*yaygın kullanıma muhalefet*”²⁰ şeklinde tarif etmiş, tek kalan her şeyin şâz olduğunu söylemiştir.

Kıraat ilminde ise şaz kıraat ikili, üçlü ve altılı sınıflandırmalarda farklı tarifler almıştır. İleride bahsedeceğimiz şazz ve mevzu kıraat arasındaki ilişkide bu tanımlara

¹⁵ İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemü'l-Mekâyis fi'l-Luga*, (Thk. Şihâbüddin Ebû Amr), s. 523; Bayraktutan, s. 35.

¹⁶ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, s. 28,29; İbn Cinni, Ebul-Feth Osman, *el-Hasâis*, (Thk. Muhammed Ali en-Neccar), s. 96.

¹⁷ Hâkim, Muhammed b. Abdullah en-Neysaburi, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*, s. 119; el-Mubarek, Abdurrahman ibn Abdurrahman, *Tuhfetü'l-Ahfezî*, s. 84; Şakir, Ahmed Muhammed, *el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hadis*, s.53.

¹⁸ el-Hâkim, *Marifet Ulûmi'l-Hadis*, s. 68, 119.

¹⁹ Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 215.

²⁰ Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, c. 1, s. 137.

daha geniş çaplı yer vereceğiz. Şazz ‘senedi sahih olmayan kıraat’²¹ olarak en son tarifi suyuti vermiştir.

Burada verdiğimiz dört tariftten de anlaşılacağı üzere şazz kavramı çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Kıraat ilmindeki tanımdan yola çıkarak mevzu kavramına ne kadar yakın olduğu aşikardır. Lakin her iki kavramda birebir aynı demek mümkün değildir. Aralarında çeşitli farklılıklar vardır ve bu farklılıklara da ikinci bölümde geniş çaplı yer verip inceleyeceğiz.

1.3.1.2. Zayıf Haber

Mevzu kavramına yakın olan kavramlar arasından ikincisi ise ‘zayıf’ kavramıdır. Hadis ilminde “sahîh ve hasen hadisin şartlarından birini veya birkaçını taşımayan hadisler zayıf olarak nitelendirilmektedir.”²² Hadis tekniği bağlamında mevzû kavramıyla zayıf kavramı birbirlerinin yerine kullanılmakla beraber aralarında küçük nüanslar bulunmaktadır.

"Hadis ilmi tekniğine göre sahih ve hasen sıfatlarından hiç birisini veya bazısını ihtiva etmeyen hadisler zayıf denilmiştir. Bu şartlar toplu halde görülmek istenirse;

- 1) Sahih hadislerde şart koşulan sıfatlardan ravinin adaleti,
- 2) Ravinin zabtı,
- 3) Senedin ittisali,
- 4) Hadisin şâz olmaması ,
- 5) Hadisin gizli bir illetle malül olmaması,
- 6) Hasen hadislerde şart koşulan mütabe`at meselesi, yâni hadisin başka yönlerden de rivayet edilmiş olması."²³

İbni Salâh’a göre de zayıf hadis; “*mevzu, maklub, şazz, muallel, muzdarib, mürsel, münkatı ve mu‘dal olmak üzere çeşitli kısımlara ayrılmaktadır.*”²⁴ "Mevzu hadisler muhteva bakımından değerlendirildiğinde kategori açısından zayıf hadislerden farklı olması gerekirken hadis tekniği yönünden kabul şartlarının birçoğunu taşıması

²¹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 242; Dağ, *İbn Mücâhid'in Kıraat Ekollerini Yedi İle Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 98.

²² Yücel, *Hadis Tarihi ve Usulü*, s. 208.

²³ Koçyiğit, *Hadis Usulü*, s. 98

²⁴ Salah, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 42, 98

itibariyle zayıf hadis kapsamına alınmıştır." denilmektedir.²⁵ Hattâbî; “zayıf hadisleri en zayıfından başlamak üzere mevzû, maktûb ve meçhul diye sıralamıştır.”²⁶

Kıraatte ise; “sahih kıraatte bulunan “Sikâ râvî/râvîler tarafından muttasıl senedle rivâyet edilen, kendisinde “şüzûz” ve “illet” bulunmayan, Arap gramerine ve resm-i mushafa uygun olan bu altı şarttan birinin veya birkaçının bulunmadığı kıraate zayıf kıraat”²⁷ denir. Mevzu kavramının yukarıda belirttiğimiz gibi; “bir şekilde Osmânî Mushaflara veya Arapçaya uygun olsa bile, senedi yönünden aslı olmayan, dolayısıyla uydurulduğu açık olan” tarifinde ise zayıf kavramına yakınlık gösterdiği söylenebilir. Bu bağlamda bakarsak mevzu kavramı ile zayıf kavramının birbirine çok bağlantılı olduğunu görmekteyiz.

1.3.1.3.Müdreç Haber

Sözlükte; “eklemek, ilâve etmek” anlamındaki derc kökünden türeyen müdreç kelimesi “kendisine ekleme yapılan şey” demektir.²⁸ Terim olarak; “senedinde veya metninde bir fazlalık bulunan hadisi ifade eder. Böyle bir ilâveye idrâc denir.”²⁹ Müdreç tabiri ilk üç asırda belli bir tanımla yapılmadan mevzu, muallel, maktûb, muzdarib ve münker gibi terimlerle birlikte hadisin zayıf ve metruk olduğuna işaret etmek üzere kullanılmıştır.³⁰ “Metninde veya isnadında, hadisin aslından olmayan ziyadeleri muhtevi hadislere müdreç denilmiştir.”³¹ Bu tarife göre; “ravi, hadisi rivayet ederken, ona, kendisinin veya başkasının sözünü de sokar ve dinleyen başka bir kimse, bu ilâveyi de hadisten zanneder.”³²

Kıraat ilminde ise Suyûtî, ‘müdreç kıraat’i tanımlarken hadis kriterlerini dikkate aldığı ekleyerek “kıraatlere tefsir kabilinden eklenen şeyler”³³ şeklinde bir tarif yapmıştır. Dağ ise; “Tefsir kabilinden sahabe'nin ilâveleri olması hasebiyle resm-i mushafa aykırı, Arap gramerine uygun olan; ancak senedinde inkıta bulunan kıraat

²⁵ Özafşar, Demir, *Zayıf Md.*, s. 158

²⁶ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, s. 6

²⁷ Dağ, *Kıraat Farklılıklarının İslam Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s.52 .

²⁸ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, s. 430; ‘Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir’, *Tedribü'r-Râvî fî Şerhi Takribî'n-Nevevî*, s. 136.

²⁹ Efendioğlu, *müdreç*, s.474

³⁰ Tirmizî, *“Tefsîrü'l-Kur'an”*, s. 210

³¹ Koçyiğit, s. 122.

³² Suyûtî, *Tedribur Râvî fî Şerhi Takribin Nevevî*, s. 173

³³ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, s. 242

çeşidi veya hattı mushafa uymayan tefsir mahiyetli eklemelerden oluşan ve Hz. Peygamber'e nisbet edilmeyen zayıf kırâat çeşidine verilen isimdir"³⁴ şeklinde müdrec kırâat tarifi yapmıştır. Müdrec kırâate birkaç örnek verecek olursak şu şekilde söyleyebiliriz. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın; "*Velehû ehün ev ühtün min ümmün*"³⁵ İbn Abbas'ın; "*Leyse aleyküm cünâhün en tebtëğû fadlen min rabbiküm fi mevâsimi'l-Hacci*"³⁶ ve İbn Mesud'un, "*Femen lem yecid fesiyâmü selâseti eyyâmin mütetâbiât*"³⁷ kırâatleri gibi"³⁸ Bunlar, âyetlere tefsir kabilinden yapılan ziyadelerden ibarettir.³⁹ Müdrec kırâatle alakalı şu açıklama da gerekli görülmüştür; 'Şu kısımda hemen ilâve edelim ki müdrec kırâat, hadis tasnifinde sened açısından Hz. Peygamber'e nisbet edilmemesi ve sahabeden neşet etmesi açısından 'mevkuf' hadise benzerken, metin açısından sahabenin kendi tasarrufu olup, Hz. Peygamber'in bu ifadeyi söylediğine dair bir açıklığın olmamasından dolayı da 'müdrec' hadise benzemektedir. Dolayısıyla bu kırâat çeşidine 'mevkuf-müdrec' terimini kullanmak yanlış olmasa gerektir. Ancak biz isimlendirmede bu kırâatı ifade etmek için -geleneğe uyarak- sadece 'müdrec' terimiyle yetiniyoruz.'⁴⁰ 'Biz de aynı kanaati paylaşıyoruz.'⁴¹ Buradan hareketle mevzu ile müdrec kavramları kullanılma alanları bakımından birbirlerine yakınlık gösterir diyebiliriz. Her iki kavramda Hz. Peygamber'e nisbet edilemez. Her iki kavram da haberi söyleyen kişiyi bağlar.

1.4. MEVZUYA ZIT GÖRÜNEN KAVRAMLAR

Bir kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için yakın anlamlarını bilmemiz gerektiği gibi zıt anlamlarını da bilmemiz gerekir. Bu niyetle mevzunun zıttı olan kavramları açıklamaya çalışacağız. Bunları 'tevatür, sahih, meşhur, ahad ve zaruri bilgi' diye beş grupta inceleyeceğiz.

³⁴ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 56.

³⁵ Kurtubî, c. 5, s. 52; İbn Cezerî, *en-Neşr*, s. 28; Suyutî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 243; Zerkânî, s. 431.

³⁶ Zemaşeri, *el-Keşşâf*, c.1, s. 123; Suyutî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 243; Zerkânî, s. 431.

³⁷ Şevkânî, Muhammed Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr fi Münteka'l-Ahbâr*, s. 240; Taberi, s. 30; Zemaşeri, s. 361.

³⁸ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 56.

³⁹ Suyutî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 79; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l Kur'an*, s. 430.

⁴⁰ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 56.

⁴¹ Bayraktutan, *Kıraatlerde Ahad Kavramı*, s. 149

1.4.1. Tevatür

‘v-t-r’ harflerinden meydana gelen kelime lügatte; yalnız, ferd, çift olmayan, tek manasına geldiği gibi, kin ve intikam veya katil sebebiyle meydana gelen zulüm, dağa ulaşan yol ve burun delikleri arasındaki perde manalarına da gelmektedir.⁴²

Kaynaklara göre mütevatirin sistematik olarak tanımını ilk defa Câhız⁴³ yapmıştır⁴⁴. Câhız; “birçok kimsenin naklettiği haberin yalan olmasını ihtimal dâhilinde görmemektedir. Ona göre birçok kimsenin aynı zamanda, aynı manada ve yalan haber üzerinde birleşmeleri imkânsızdır.”⁴⁵

Terim olarak mütevatir haber; “yalan üzerinde kasıtlı veya kasıtsız ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir kalabalığın, yine kendileri gibi bir kalabalıktan rivayet ettiği haberdir.”⁴⁶ Bizatihi haber verenden semâ yoluyla alındığı gibi, normalde yalan üzere birleşmeleri imkânsız olan topluluk tarafından, hiçbir şüphe olmaksızın muttasıl olarak inkitâyâ uğramadan aktarılan haber” diye de tanımlanmaktadır.⁴⁷ Dağ ise mütevatir kıraate; “Yalan üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan sikâ râvîler tarafından muttasıl senedle tabakadan tabakaya rivâyet edilen, kendisinde ‘şüzûz ve illet’ bulunmayan, Arap gramerine ve resm-i mushafa uygun olan kıraatlerdir.”⁴⁸ şeklinde bir tanım yapmıştır. Mevzu kavramına tamamiyle zıt olduğu hem ravilerin, hem seneddeki güvenilir tabaka bakımından hemde her yönüyle yalan uydurma gibi kendisinde illet bulundurmaması yeterli olacaktır. Mütevatir iki çeşit olur. Bunlar ‘lafzi ve manevi mütevatir’. Şimdi bunları açıklayalım.

⁴² el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tezhîbu'l-Luğa*, s. 275; ibni Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 273; İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, s. 147-148; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, s. 732; ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, s. 335-346.

⁴³ el-Câhız, *Risâleu'l-Ma'âş ve'l-Ma'âd*, *Resâilu'l-Câhız*, (Resâilu'l-Câhız içinde), s. 119; Sabri Hizmetli, *Kitâbul Osmâniyye'ye Göre Câhız'ın İmâmet Anlayışı*, s. 1.

⁴⁴ el-Câhız, *el-Osmâniyye*, s. 50; Serkan Demir, *Hanefî Mezhebi Fıkıh Usûlü'nde Sünnet Anlayışı*, s. 48; Ayhan Tekineş, *Bilgi Kaynağı Olarak Hadis*, s. 38.

⁴⁵ Câhız, *Kitâbu'l-Huce*, s. 237.

⁴⁶ Tahanevî, Zafer Ahmet, *Yeni Usûl-i Hadis*, s. 35; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları*, s. 120-128; Sümevra Talu, *Hadislerin Akaiddeki Yeri*, s. 12; Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, s. 345; Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 120; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 306.

⁴⁷ Debûsî, *Takvîm*, s. 207.

⁴⁸ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 48

a) Lafzi Mütevatir

“Bütün rivâyetlerinde lafızları aynı olan mütevâtir hadislere denir”⁴⁹ “Bütün rivayetlerinde lafızları aynı olan, yani Hz. Peygamber’in ağzından çıktığı şekilde bize ulaşan mütevâtir hadislerdir”⁵⁰ tarifi olduğu gibi, başka bir tarifte ise; “isnadın başında olsun, ortasında veya sonunda olsun, bütün tabaka veya nesillerde, bir hadîsin lafzan, yukarıda tarifi yapılan kalabalık tarafından rivayet edilmesidir.” şeklinde tarifte yapılmıştır. Mütevâtir lafzının en güzel örneği Kur’ân-ı Kerîm'dir. Sahabeden itibaren her tabakada sayılamayacak kadar çok sayıda müslüman tarafından okunup kendilerini takip eden nesillere nakledilmiş ve bu nakil esnasında tek bir harfinde bile değişikliğe uğramadan zamanımıza kadar gelmiştir. Hadîsler arasında da bu şekilde nakledilenler bulunmakla beraber bunların sayısı çok azdır.⁵¹Suyûtî; ‘bu guruba giren diğer bazı hadîsleri daha zikretmiştir. 70 sahabî tarafından rivayet edilen sahabî tarafından rivayet edilen hadîsleri bunlardandır.’⁵²

b) Manevi Mütevatir

Yalan üzerinde birleşmesi mümkün olmayan bir topluluğun değişik ifadelerle fakat manada birleştikleri haberlere verilen addır⁵³. Manevî mütevâtirlerin inkâr edilemeyecek kadar fazla olduğu kabul edilmiştir. Hz. Peygamber (a.s.)’den rivayet edilen yüze yakın hadiste, onun dua ederken ellerini kaldırdığına dair haber, manevî mütevâtire örnek gösterilebilir.⁵⁴Suyûtî, mütevatir manevî hadîse misal olarak; “*Hazreti Peygamberin (du’â esnasında ellerin kaldırılması) hadîsini zikretmiştir. Bu hadîsin muhtelif kaziyelerde zikredilmiş 100 kadar rivayeti vardır; bu kaziyeler tevatür derecesinde olmamakla beraber, "du’â esnasında ellerin kaldırılması", bütün rivayetlerde müşterektir ve tevatür derecesine ulaşan husus da budur.*”⁵⁵ vermiştir.

Mütevatirin lafzı olsun manevi olsun her iki kısmı da mevzu kavramımıza tamamiyle zıt olduğunu görüyoruz. Şimdi bir diğer zıt kavram olan ‘sahih’ kavramını açıklamaya çalışacağız.

⁴⁹ Çakan, *Hadis Usulü*, s. 106

⁵⁰ Başaran, *Hadis Usulü ve Tarihi*, s. 103.

⁵¹ İbni Salâh, *Ulumu'l-hadîs*, s. 227.

⁵² Koçyiğit, *Hadis Usulü*, s.20.

⁵³ Suyutî, *a.g.e*, s. 374

⁵⁴ Nevevî, *et-Takrîb*, s. 41; es-Suyutî, *a.g.e*, s. 374; Subhi es-Sâlih, *Ulûmu'l-Hadîs*, s.150).

⁵⁵Koçyiğit, *Hadis Usulü*, s. 20-21.

1.4.2. Sahih

Sözlükte; “*sıhhatli ve sağlam’ anlamına gelen sahîh kelimesi, terim olarak adâlet ve zabt sahibi râvilerin kendileri gibi adâlet ve zabt sahibi râvilerden muttasıl bir senetle rivayet ettikleri şâzz ve muallel olmayan hadisi ifade eder.*”⁵⁶ Kıraatler, sıhhat yönünden sahih ve gayr-i sahih olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Mekkî b. Ebî Tâlib’in yaşadığı döneme kadar kıraatlerin sahih olup olmadıkları, kıraat imamlarına isnat edilerek belirlenmiş ancak tarihte ilk defa Mekkî b. Ebî Tâlib, kıraatin sahih addedilmesi için gerekli olan üç şarttan söz etmiştir.⁵⁷ Buna göre herhangi bir kıraatin sahih kabul edilebilmesi için, ‘(1) Hz. Peygamber’den sahih bir senetle nakledilmesi, (2) Bir yönüyle de (vecih) olsa Arap dili ve grameriyle örtüşmesi; (3) Takdîren bile olsa Hz. Osman’ın istinsah ettirmiş olduğu mushafların resm-i hattına (yazı iskeletine) uyması gerekir.’⁵⁸ İşte bu üç şartı taşıyan kıraatlere sahih kıraatler denir.

“Sahih” kavramı tevâtürle aynı anlam alanına sahip bir kavramdır. Özellikle kıraat ilminde mütedair kavramının muhataba verdiği güven duygusu ve onun epistemik gücünden faydalanmak isteyenler; nazarî bilgi ifade eden, istidlâle dayanan, ilk bakışta kesin ve doğru hükmü verilemeyen, belli kriterler sonucu doğru olduğu hükmüne varılan “sahih” kavramı yerine “mütedair” kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir.⁵⁹

Arap gramerinde; “*baş, orta ve sonunda; illet harfî, hemze ve tad’if (tekrarlanmış harf, şeddeli harf) bulunmayandır. Nahivcilere göre; sonunda illet harfî olmayan bir isimdir.*”⁶⁰ İbadetler ve muamelelerde Sahih; rükünleri ve şartları bir araya toplanmış olup, hüküm hakkında mu’teber olandır.⁶¹

Bir başka ifadeyle ‘kendisine güvenilen şeydir.’⁶² Mevzu kavramıyla birebir taban tabana zıt olan bir kavram olduğunu görüyoruz. Gerek mütevatir gerek sahih olsun içinde tek bir sıhhat şartını bozacak bir illet bulursa her ikisi de güvenilirliğini kaybeder. Sahih ve mütevatir kavramları amel edilme konusunda da mevzuyla birebir zıttır. Mevzu bir haberin amel edilme derecesi ile sahih bir haberin amel edilme derecesi birebir zıtlık gösterir. Bu bakımdan sahih kavramını da mevzu kavramının karşıt

⁵⁶ Efendioğlu, (TDV), s. 523

⁵⁷ Güneş, *Kur’ân-ı Kerim’in Okunmasında Harf-Kıraat-Yazı Kavramı ve İlişkileri*, s. 24

⁵⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne ‘an Meâni’l-Kıraât*, s. 18; İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriin*, s. 15.

⁵⁹ İsmail Karaçam, *Kur’ân’ı Kerim’in Nüzûlü ve Kıraati*, s. 265; Abdurrahman Çetin, *Kur’ân’ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, s. 230; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 131.

⁶⁰ Cürcanî, (*Tercüme ve Şerh eden Arif Erkan*), s. 137.

⁶¹ Cürcanî, *a.g.e*, s,137.

⁶² Cürcanî, *a.g.e*, s,137.

kavramı olarak sayılması gerekir. Sahih kendi içinde ikiye ayrılır. Bunlar sahih li-zatihi, sahih li-gayrihi şimdi bunları inceleyelim.

a) Sahih Lizatihi

Kendi şartları ile sahîh olan ve sıhhat yönünden en üst derecede bulunan hadîstir. Râvileri âdil ve zabıt, isnadı da muttasıl olup şaz ve illetten salim bulunan her hadîsin sahîh olduğu gözönünde bulundurulursa, sıhhat için gerekli olan şartların, râvilerde adalet ve zabt, isnadda ittisal, hadîste de şüzûz ve illetten selâmet sıfatları olduğu kolayca anlaşılır. Bu sıfatların son üçünde, yâni ittisal, şüzûz ve illetten selâmette, kuvvet yönünden derecelendirme elbette söz konusu değildir. Başka bir ifade ile, isnadın az veya çok muttasıl olduğunu söylemek nasıl mümkün olmazsa, hadîsin de az veya çok illetli olduğu ileri sürülemez. Çünkü isnad, ya muttasıldır, yahut değildir; keza hadîs de, ya şaz veya mualleldir, yahutta değildir. Buna karşılık, sıhhat için zorunlu olan ilk iki sıfat, yâni adalet ve zabt sıfatları ise, bundan farklıdır ve her insan, birbirinden farklı adalet ve zabt sıfatlarına sahiptir. Bir insan, ne derecede îman ve İslâm'a bağlı ve ne derecede takva ve mürüvvet sahibi ise, o derecede âdil, ne derecede hafıza gücüne sahip ise, o derecede zabıttır. Buna göre bir hadîsin sıhhati, onu rivayet eden râvinin adalet ve zabt sıfatlarındaki derecesine paralel olarak gerçekleşir ve diğer üç şartla birlikte az veya çok sahîh bir hadîs olur.

İşte bu açıklama bize, sahîh li-zâtihi denilen hadîsin tayin ve tarifinde başlıca dayanağı teşkil eder. Eğer bir hadîs, râvileri adalet ve zabt sıfatları yönünden en üstün derecede ise, diğer şartların da vücûdu ile bu hadîs, sahîh li-zâtihi olur; çünkü bu hadîs, bir hadîsin sıhhati için gerekli olan şartların biraraya gelmesiyle sahîh olmuştur; onu sahîh mertebesine yükselten beş şart dışında ayrı bir unsur, veya ayrı bir kuvvetlendirici yoktur. Kısacası bu hadîsi sahîh mertebesine yükselten sıfatlar, sıhhat için gerekli olan sıfatlardan başkası değildir. Bu sebeple ona sahîh li-zâtihi denilmiştir.⁶³

b) Sahih Ligayrihi

Yukarıda da açıkladığımız gibi, Râvileri âdil ve zabıt, isnadı muttasıl olan, şüzûz ve illetten salim her hadîse sahîh denilmiş, adalet ve zabt sıfatlarının en üstün derecede bulunması halinde de o hadîs, sahîh li-zâtihi olarak adlandırılmıştır.

⁶³ Koçyiğit, *Hadis Usulü*, s. 35-36.

Ancak bir hadîs râvisinin zabtında bulunan kusur, yahut zayıflık, o ravi tarafından rivayet edilen hadîsin sahîh olarak tavsif edilmesine engel olursa, bu takdirde o hadîs, diğer sıhhat şartlarının tam olması halinde, hasen olarak isimlendirilir ve aşağıda da açıklanacağı üzere, sahîh hadîs derecesinin altındaki bir dereceye iner.

Râvisinin zabtındaki kusur sebebiyle isnadı hasen olan bir hadîs, başka bir sahîh isnadla rivayet edilecek olursa, hasen hadîs râvisindeki zabt kusuru, diğer rivayetle telâfi edilmiş ve sıhhat yönünden kuvvet kazanarak sahîh mertebesine yükselmiş olur. Ancak kendi isnadıyla hasen olan, fakat başka bir isnadla da rivayet edilmek suretiyle sahîh mertebesine yükselen bir hadîse, şüphesiz kendi şartlarıyla sahîh olmaması dolayısıyla sahîh li-zâtîhi demek mümkün değildir. Fakat hasen iken, başka bir isnadla da rivayet edildiği için sahîh derecesine yükselmiş olması dolayısıyla ona sahîh ligayrihi denilmiştir. Böyle bir hadîs, kendi şartlarıyla sahîh olan ve sahîh lizâtîhi denilen hadîsin durumundadır.⁶⁴

1.4.3. Meşhur

Mevzu kavramıyla taban tabana zıtlık gösteren bir kavramda meşhur kavramıdır. Bu kavram sözlükte; *'birini, bir şeyi tanıtmak, ortaya çıkarmak, yaymak'* anlamındaki *şehr kökü*nden türeyen *meşhûr* 'insanlar arasında tanınan, bilinen' demektir.⁶⁵ Hadisçiler meşhur haberi, ahâd haberin bir alt dalı olarak incelerken⁶⁶ fıkıh usûlcüleri meşhur haberi, ahâd haberle mütedair haber arasında hatta mütedair habere yakın bir anlamda kullanmışlardır.⁶⁷ Hadisçilere göre meşhur haber; ahâd haberin ilk kısmıdır ve ikiden çok râvî ile sınırlandırılmış turûku bulunan haberlere denir.⁶⁸

Meşhur; *'lügat yönünden şöhrete erişmiş haber veya hadîs manâsına gelse de, hadisçiler arasında, ıstılah olarak daha farklı bir manâda kullanılmış ve en az üç isnadla rivayet edilen, fakat tevâtür derecesine erişmeyen hadîslere'* denilmiştir.⁶⁹ Kıraat ilminde de meşhur kıraat; *'Tevâtür derecesine ulaşmayan sikâ râvîler tarafından muttasıl senedle tabakadan tabakaya rivâyet edilen, kendisinde 'suzûz ve illet'*

⁶⁴ Koçyiğit, *Hadis Usulü*, s. 36-37.

⁶⁵ Apaydın (*TDV*) s. 368

⁶⁶ Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 267; Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, s. 159; Hansu, *Mütevâtir Haber*, s. 129.

⁶⁷ Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 267

⁶⁸ Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 238-239.

⁶⁹ Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, s. 25; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 368.

bulunmayan, Arap gramerine ve resm-i mushafa uygun olan kırâatler⁷⁰ şeklinde tanımlanmıştır.

1.4.4. Ahad Haber

İlk bakışta mevzu kavramına yakın gibi görünen ahad kavramı islamiyetten önceki ve ilk dönem ravilerilerden suyuti ye kadar olan bölümdeki verilen tanımlarla, suyuti den sonraki tanımlar arasında farklılık gösteren bir kavramdır. Bizde bu kavramın neden mevzu kavramının zıddı olduğunu açıklamaya çalışacağız.

Âhâd lügatte, “ ‘bir’ manasına gelen ve bir şeyin sayısına delâlet eden ‘ehed’ veya ‘vâhid’in çoğuludur.”⁷¹ “Vâhid” veya “âhâd”, sözlükte, sayıların ilki olan “bir”manasında kullanılmaktadır, buna göre haber-i vahide de“birin haberi” demek doğru olur.”⁷²söylenmiştir.

Bayraktutan ise; ‘Haber-i vâhid veya âhâd haber, tarih içerisinde birçok kez anlam değişikliğine uğramış; ilk başlarda birçok kişinin haberi olarak açıklanan kavram, ardından bir veya birkaç kişinin haberi anlamına gelmiş, sonraları mütevâtir olmayan tüm haberleri kapsar hale gelmiştir. Ardından değişik ilim dallarına göre bir anlam değişikliğine daha uğramış; senedi sahih olmayan, zayıf olan, ihtilaflı olan, makbul haberin şartlarından birini veya tamamını taşımayan haber olarak tanımlanmaya başlamıştır.’⁷³ şeklinde bir bilgi sunarak konuyu aslında özetlemiştir.

Suyuti’nin eserlerinde, ahad kavramını ilk kullanan kişinin Vasil b Ata⁷⁴ olduğunu söyleyen Bayraktutan, ‘Vasil b. Ata, gerçeğin ancak dört şekilde bilineceğini savunarak bunların akıl, kitap, mütevâtir haber ve icmâ olduğunu söyler. Vasil b. Ata; “ insanı gerçeğe ulaştıran bu dört şeyin dışında kalanların dinde delil teşkil etmeyeceğini söyler. Onun kullanım biçiminde haber, “hass” ve “amm” olmak üzere ikiye ayrılır. Üzerinde icmâ edilen habere mütevâtir haber, üzerinde icmâ edilmeyen habere ise haber-i vâhid olup bunun diğer bir ismi de haber-i hass’dır.’ ”⁷⁵ ‘Vasil haber-i vahidle kastının üzerine icmâ edilmeyen haber olduğu’⁷⁶ şeklinde yorumlamıştır.

⁷⁰ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 49.

⁷¹ Bayraktutan, *Kıraatlerde Ahad Kavramı*, s. 42.

⁷² Manzur, *Lisânu’l-Arab*, s. 446; Çağlayan, s. 71.

⁷³ Bayraktutan, *Kıraatlerde Ahad Kavramı*, s. 45.

⁷⁴ Bayraktutan, *Kıraatlerde Ahad Kavramı*, s. 45.

⁷⁵ Suyuti, *Vesâil*, s. 116

⁷⁶ Bayraktutan, *Kıraatlerde Ahad Kavramı*, s. 45.

İlk zamanlarda haberler mütevâtir ve âhâd olarak taksim edilmiştir. Daha sonraki zamanlarda mütevâtirin azlığı, âhâd haberin çokluğu nedeniyle âhâd haber zamanla meşhur, azîz ve garîb gibi kısımlara ayrılmıştır. İlk dört asırda haberler yaygınlığı bakımından mütevâtir-âhâd diye ikiye ayrılıyorken, bundan sonraki zaman diliminde mütevâtir-meşhur-âhâd diye üçe ayrılmıştır.⁷⁷ Kıraatte ise ahad kavramı; “*sikâ bir râvî/sahabe tarafından tabiine, oradan da etbau... muttasıl senedle rivâyet edilen, kendisinde “şüzûz ve illet” bulunmayan, Arap gramerine ve resm-i mushafa uygun olan kırâatlere*”⁷⁸ denir. Kıraatteki tanımdan da anlaşılacağı üzere mevzu kavramına zıt olduğu görülmektedir. Ne kadar da suyuti den sonra bu kavram mütevâtir dışındaki bütün rivayetler olarak görünse de mevzuyla en başta anlam olmak üzere ravi, sened gibi özellikleri bakımından zıt olduğu anlaşılmaktadır.

1.4.5. Zaruri Bilgi

Mevzu kavramına zıt görünen kavram son olarak, zaruri bilgidir. Zaruri bilgi; ‘herhangi bir çaba, faaliyet ve gayret göstermeden, herhangi bir delile başvurmadan insanın irâde ve kudretinin dışında, kendiliğinden ve kaçınılmaz olarak meydana gelen bilgi’⁷⁹ olarak tanımlanmıştır. Mahlukâtın bilgisi ilim ifade etme ve ilmi elde etme bakımından iki şekilde ele alınmıştır.⁸⁰ Birincisi; reddedilmesi veya hakkında şüpheye düşülmesi mümkün olmayan zarurî ilimdir ve bu ilim kesinlik ifade etmektedir. Duyuların verdiği bilgi ve kişinin kendi varlığına emin olduğu şeylerin bilgisi zorunlu bilgidir.⁸¹ İkincisi ise; istidlâle ve nazara dayanan ilimdir.⁸² Bu tarife göre birinci mesele de şüpheye düşme tehlikesi dahi olmayan bilgi kastedilirken mevzu kavramında bulunan bilginin kesinlik değeriyle zıtlık görünür haldedir. Mevzu kavramında bilginin kesinlik değeri yoktur hatta uydurma, yalan gibi ithamlar vardır. zaruri bilgide ise kesinlik şüphe dahi olmaması gerekmektedir. Bu durumu haberin zaruri bilgi ifade

⁷⁷ Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikât ve Teşri Yönlerinden Değeri*, s. 53-54.

⁷⁸ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 49.

⁷⁹ Bâkîllânî, s. 53; et-Taftazânî, Sa'duddin, *Risâletü'l-Hudud*, Mecelletu Avâ'u's-Şeria, s. 20; Hansu, *Mütevâtir Haber*, s. 37; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş*, s. 70; Hasan Hüseyin Tunçbilek, *Bilgi Kaynağı Olarak Haber-i Sâdik*, s. 93.

⁸⁰ Cürcânî, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevâkif*, s. 65.

⁸¹ Kâmil Güneş, *İslâmî Düşüncenin Şekillenişinde Akıl ve Nass (Bakillânî ve Kadı Abdülcebbâr'da Kelâmullah Meselesi Örneği)*, s. 48; Yıldırım, *Kur'an Aydınlığında Bilgi Kavramı*, s. 134.

⁸² Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 67; el-Bakillânî, *et-Temhîd*, s. 35; Yıldırım, *Kur'an Aydınlığında Bilgi Kavramı*, s. 134; Mehmet Dağ, *Eş'arî Kelâmında Bilgi Problemi*, s. 105.

etmesi için alimlerin öne sürdüğü üç şartı sayarak daha da anlaşılır hale getirelim. Bu üç şartı Şirazi şu şekilde sıralamıştır; “ Şirazi,

1. *Haber veren kişilerin, yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan sayıda olması*
2. *Haberin başta, ortada ve sonda aynı seviyede olması eksilmelerin olmaması*
3. *Haberin asılda yani ilk kaynaktan alınırken müşâhade veya sema‘ yoluyla alınması gerekir”⁸³ demiştir.*

Bu üç şart mevzu kavramına bütünüyle zıt olmakla birlikte, zaruri bilgiyle mevzunun yanyana gelemeyeceği aşıkardır.

1.5. DEĞERLENDİRME

Birinci bölümde mevzu kavramının tanımını, anlamını ve bu anlam alanına giren kavramları işledik. Mevzu kavramına zıt olan kavramları işleyerek kavramın ne mana ifade ettiğini ayrıntılarıyla anlatmaya çalıştık. Böyle yapmamızın amacı ise kavramın teorik olarak en uygun manayı vermektir. Mevzu kavramının Arapça gramerinde eş anlamlı bir karşılığını bulamadığımızı söyleyebiliriz. Lakin içerdiği mana bakımından uydurma, yalan haber gibi anlamları içeren kelimelere yer verdik. Mevzuyla karıştırılan yakın kavramları vererek ayırmaya çalıştık, bu şekilde diğer kavramlara yakınlığını tespit ettik.

Mevzu, kavram olarak hadis ilmiyle terminolojiye girdiğini söyleyebiliriz. İslamın genişlemesi, iç karışıklıklar insanların kendi görüşünü ispat etme çabası doğurduğundan uydurma haberlere başvurmuştur. Hadis alimlerinin, hadisleri tenkit etme çabaları en başta Allah’ın rızası devamında ise doğru bilgiye ulaşma isteklerinden kaynaklıdır. Bu sebeple yapılan tenkitler sonucu mevzu hadislerin varlığını ortaya çıkarmıştır. İşte bu sebepten diyebiliriz ki; mevzu kavramı daha önce kullanılsa dahi ilmi disiplinler arasında ilk başta hadis ilmiyle giriş yapmıştır.

Mevzu kavramına en yakın kullanımda olan kavramları şazz, zayıf haber ve müdrec olarak belirledik. Bu üç kavramı belirlememizin amacı, özellik olarak birbirine yakınlık arz etmektedir. Öyleki şaz kavramını ele alacak olursak, kural dışı, nadir, topluluktan ayrı kalan, yaygın kullanıma muhalefet manalarına geldiği için mevzuya yakındır. Mevzu da bir bakıma bu tanımlara benzer özellikler taşımaktadır. Daha sonra

---

⁸³ eş-Şîrâzî, *el-Lüma’*, s. 72-73.

zayıf haberi ele aldık. Bu kavramda ise, ‘hadis alimlerinin sened ve ravi bakımından sahih ve hasen hadisin özelliklerinin hiç birini veya birkaçını taşımayan haberlere verdikleri kavram olarak’ gördük. Hatta hadisçiler mevzu hadisi de zayıf haberlerin içine katmıştır. Bu bağlamda zayıf haberle mevzu kavramının da iç içe olduğunu tespit ettik. Son olarak müdrec kavramına değindik. Müdrec ise; Sahabelerin tamamen kendi görüşleri olarak tefsir mahiyetinde eklenen bilgilerdir. Bu kavramda Peygamberimizin söylemediği lakin Sahabe görüşleri olarak nitelendirilen bilgiler kabilinden mevzu kavramına yakınlık arz ettiği için yakın anlamda değerlendirdik. Esasen ilk iki kavram güvenilirlik açısından mevzu kavramıyla yakınlık arz etmekte.

Mevzu kavramına zıt görünen kavramlar arasında ise; tevatür, sahih, meşhur, ahad ve zaruri bilgi kavramlarını kullandık. Sebebi ise, ‘herşey zıttı ile kaimdir’ deyiminden yola çıkarak yaptık. Tevatür, yalan isnad edilmeyecek derecede güvenilirliği olan ravilerin verdiği haberlerdir. Mevzu kavramına en zıt kavram olarak görmemiz bu kavramın en başta yalan uydurma gibi özellikler taşımasından kaynaklanmaktadır. İkinci olarak ise sahih kavramını ele aldık. Sahih ise, tevatür kavramına en yakın sıhhatli ve güvenilirlik manalarına gelen bir kavramdır. Bu kavramda yine tevatürle içinde yalan uydurma gibi manaların geçmeyeceği özellikler taşıması, bizim açımızdan mevzunun zıttı olması için yeterli olmuştur. üçüncü olarak meşhur kavramı ise, tevatür ve sahih kavramı kadar sıhhat derecesine ulaşmamış lakin güvenilir bir ravi tarafından rivayet edilmiş haberlere denir. Burada güvenilir bir ravinin olması ve sıhhat açısından tevatür ve sahihin hemen ardından gelmesi bizim açımızdan mevzunun zıttı olması için yeterli görülmüştür. Çünkü mevzu da tamamen uydurma ve yalan söz konusudur. Ahad kavramı ise, sika bir ravi tarafından muttasıl bir senedle içerisinde illet bulunmayan haberlere denir. Bu kavramda meşhur gibi birbirine yakın özellikler taşımakta olup, meşhur gibi nedenlerden dolayı mevzu kavramına zıttır. Son olarak zaruri bilgi ise; mecburi bilgidir. Yani hakkından şüpheye yer verilmeyen bir bilgidir. Bu bağlamda bakacak olursak bu kavramda mevzunun zıddıdır.

Sonuç olarak birinci bölümde mevzunun anlamı, terminolojik anlamı, anlam alanına giren kavramlar şeklinde tamamladığımız bu bölümü bitirdik. Birinci bölümden anladığımız, mevzunun tamamen aslı olmayan bir haber olduğu, kendisinde yalan, uydurma gibi özellikleri taşıdığı neticesine ulaştık.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVZU KAVRAMININ KİRÂATLERE GEÇİŞ SÜRECİ VE KAVRAMI KULLANAN İLİMLER

2.1. MEVZU KAVRAMININ KIRAATLERE GEÇİŞ SÜRECİ

Mevzu kavramına ilk asırlarda kıraat terminolojisinde rastlanması pek mümkün değildir. Sebebi ise; ilerde bahsedeceğimiz kıraat sınıflandırmaları bölümünde ikili ve üçlü tasnifte yer verilmemiş, hatta içinde bulundurduğu uydurma ve yalan gibi özellikleri barındırması vahiy ve peygamberle herhangi bir ilgisinin bulunmaması bu kavramı kullanmaya gerek duyulmamış kıraat dahi sayılmamıştır. Nitekim; “*Bu tür kırâatlerin Peygamber’le veya vahiyle uzaktan yakından ilgisi bulunmamaktadır. Tamamen uydurma olan bu çeşit okumalara kırâat denilmesinin bile bir manası bulunmamaktadır. Zaten ilk asırlarda bu kavramın kırâat terminolojisinde geçmeyişinin sebebinin bu düşünce olduğu kanaatini taşımaktayız.*”⁸⁴denilmiştir. Peki ne zaman mevzu kavramı kıraat alanına girmeye başlamıştır? Sorusu aklımıza geliyor. İlk etapta bu sorunun cevabını bulmamız için ikili ve üçlü tasniflere bakmamız gerekiyor. İkili ve üçlü tasnifte “*üç kriterden birine veya tümüne uymayan*” şeklinde tarif edilen şâzz’ın içinde eritildiğini görüyoruz.⁸⁵Hatta, ibnu’l-Cezerî şöyle der: “Geriye reddedilen bölüm kaldı. Bu kısım, Arapça kurallarına ve yazıma uygun olan ancak(bir isnadla kesin olarak) nakledilmeyendir. Bunun reddedilmesi gerekir, yasaklanması daha da şiddetlidir. Bu tür bir kıraatte bulunan, büyük günah işleyen kimse gibidir.”⁸⁶Burada görüldüğü üzere ilk asırda kıraat dahi sayılmadığı kavramın geçmediği görülür.

Daha sonraki altılı tasnifte bu kavramı ilk defa alan Suyûtî olmuştur. Suyûtî mevzu; “*dinî hiçbir esasa dayanmadan, asılsız olarak bir kişiye nispet edilen kırâatlere denir*”⁸⁷şeklinde tarifi yapmış ve artık bu kavramda kıraatler arasında uydurma dahi olsada kabul görmese de zikredilmeye başlanmıştır.

⁸⁴ Bayraktutan, *Kıraatlerde Ahad Kavramı*, s. 147

⁸⁵ Dağ, ‘*Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*’, s.58

⁸⁶ Cezerî, *en-Neşr fi’l Kırâati’l-Aşr*, s.16

⁸⁷ Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 78; Cezerî, *en-Neşr fi’l Kırâati’l-Aşr*, s. 16

2.2. KIRAAT SINIFLANDIRMALARI

Mevzu kavramının kiraatlere geçiş sürecinin daha anlaşılır hale gelmesi için tasnifleri de açıklamamız gerekmektedir. Bu tasniflerden yola çıkarak kavramını bulmaya çalışacağız.

Asr-ı Saadette, Hicri üçüncü asırda meşhûr olan yedi kırâat yanında, diğer bir çok sahîh kırâat de okunmaktaydı.⁸⁸ Mekke, Medine, Kufe, Şam ve Basra gibi şehirlerde kırâat çalışmaları çok yoğunlaşmıştı. Bunun sebebi buralara gönderilen mushaf ve ashâbdan bir kârînin öğretici olarak gönderilmesidir; ancak kısa bir zaman diliminin ardından ihtilafların artmasıyla doğru yanlış, iyi kötü, sahîhle sahîh olmayan, şâz ile yaygın olan birbirine karışmaya başlamıştı.⁸⁹ Diğer yandan sahabelerin kendi özel nüshalarına kaydettikleri “*tefsiri ilâveler (müdreç)*”in, kırâat sayılıp sayılmaması tartışılıyordu.⁹⁰ İşte bu sebeplerden dolayı ‘*İhtilafları ortadan kaldırmak, doğru ile yanlışın arasını net çizgilerle çizmek için yukarıda da belirttiğimiz üzere bir takım kriterler geliştirilmiştir.*’⁹¹ Bu kriterlerden doğan tasnifler sonucunda, mevzu kavramının ne zaman ve ne manada kiraat ilmine geçiş yaptığını vermeye çalışacağız. Bundan dolayı sınıflandırmalara kısaca değinip hedefimiz olan mevzuya ulaşacağız.

2.2.1. İkili Sınıflandırma

Bir kısım alimler, kırâatleri ikili tasnife tabi tutmuşlardır. Bu ikili tasnifin birinci kısmına ‘*sahîh*’, ikinci kısmına ise, ‘*şâzz*’ demişlerdir.⁹² (Bu tarifî verdikten sonra şöyle bir açıklama yapmakta fayda görüyoruz. İlk dönem ikili tasniflerde kırâatler iki başlık altında ele alınmış ve bir sonraki tasniflerde ise aynı kavramlar beraberinde eklenen kavramlarla biraz daha geniş çaplı incelenmiş, kavram olarak aynı kalsa da içerik olarak küçük nüanslar eklenmiştir. Bizde bu tasniflerde geçen farklılıkları inceleyeceğiz.) Bu tasnifi benimseyenlerin başında İbn Mücâhid, İbn Cinnî, Ebu Şâme, son dönemden

⁸⁸ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s.19

⁸⁹ Cezerî, *en-Neşr fi'l Kırâati't-Aşr*, s. 14-15.

⁹⁰ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s.19

⁹¹ Cezerî, *en-Neşr fi'l Kırâati't-Aşr*, s. 9; Ebu Şâme, *el-Mürşidü'l Vecîz*, s. 165-166; Karaçam, *Kur'ân'ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 244-245.

⁹² Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s.20

Abdulfettâh ve Muhaysin gibi alimler gelmektedir.⁹³Mevzu kavramı ikili tasnifte yoktur. İlerde şaz kavramını açıklarken neden yoktur değineceğiz.

2.2.1.1. Sahih Kıraat

Yukarı bölümde sahih kavramını açıklarken şöyle bir tanım yapmıştık; “Hz. Peygamber’den sahih bir senetle nakledilmesi, bir yönüyle de (vecih) olsa Arap dili ve grameriyle örtüşmesi; takdiren bile olsa Hz. Osman’ın istinsah ettirmiş olduğu mushafların resm-i hattına (yazı iskeletine) uyan”⁹⁴ kıraatlere sahih kıraatler denir. Lakin ikili tasnifin öncülerinden olan ibn Mücahid ise sahih kıraate; “Kârî’nin kırâati hakkında yaşamış olduğu şehir ahalisi tarafından icmâ oluşmuş olması, Resm-i Osmânîye muvafık olması, Arapçaya bir yönden de olsa uygun düşmesi gerekir”⁹⁵ diyerek böyle bir tanım yapmayı uygun görmüştür. Yine bu tasnifin öncülerinden Salim Muhaysin ise; ‘bir vecihle de olsa Arap gramerine uyan, mesahif-i Osmandan birine mutabık olan ve senedi sahîh olan kırâattır.’⁹⁶ Dağ’a göre en gelişmiş tarifi yapmıştır.⁹⁷En son tarifi ise Mehmet Dağ ise şöyle yapmıştır; “Sikâ râvîler tarafından muttasıl senedle rivâyet edilen, kendisinde ‘şüzûz ve illet’ bulunmayan, Arap gramerine ve resmi mushafa uygun olan kırâatlere sahih kırâat denir.”⁹⁸ Yapılan tariflerden anlaşılacağı üzere sahih kavramı tarih içerisinde küçük nüanslarla değişime uğramış durumda.

2.2.1.2.Şazz Kıraat

Şazz kavramı ibn mücahid’den önce naklî temeli olan, mushaf hattına uygun, fakat dilsel açıdan nadir olan, ittifaka muhalif olan, sayısal açıdan râvî sayısı az ya da tek olan

⁹³ Mücâhid, s. 22; Cinnî, Ebû’l-Feth Osman, *el-Muhteseb fi Tebyîni Vucûhi Şevâzî’l-Kirâati ve’l-İzâhi minhâ*, s.35; Ebû Şâme, *el-Mürşid*, s. 171-72; Abdulfettah, *el-Kirâatu’s-Şâzze ve Tevcîhuha min Luğati’l-Arab*, s. 7

⁹⁴ Şâme, *el-Mürşidü’l Vecîz*, s. 157, 174; İbn Mücâhid, *Kitâbu’s- Seb’a fi’l-Kirâat*, s. 19

⁹⁵ Mücâhid, *Kitâbu’s-Seb’a fi’l-Kirâat*, s. 19; Ünal, *Kur’an’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 45

⁹⁶ Muhaysin, *Rihâb*, s. 405.

⁹⁷ Bayraktutan, *Kıraatlerde Ahad Kavramı*, s. 131

⁹⁸ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 46; Mehmet Dağ, “Klasik Kırâat Tasniflerinin Eleştirisi ve Yeni Bir Tasnif Denemesi”, s. 15

okumalar⁹⁹ için kullanılırken İbn Mücâhid'den sonra şâzz kavramı anlam değişikliğine uğramış ve artık, genelleyici bir bakışla, 'yedi kırâatin dışında kalan kırâatler' anlamına bürünmüştür.¹⁰⁰ Yukarıda belirttiğimiz üç şartın dışında kalan kırâatlere da şâzz denir hale gelmiştir.¹⁰¹ İbn mücahid yedi kırâati belirlerken dikkat ettiği ana unsurun 'bu kırâatlerin belirli bölgelerde meşhur olması ve insanlar tarafından takip edilmesi'¹⁰² olarak belirlemiş, bunların dışında kalan okumaları ise, yedi kırâat kadar meşhur olmadıkları ve insanlar tarafından da takip edilmemeleri nedeniyle şâzz olarak nitelendirmiştir.¹⁰³ Böylece bu kavram şöhret açısından yedinin altında kalmayı ifade eder demiştir.¹⁰⁴ Buradan hareketle şunu diyebiliriz, sahih kavramının dışında kalan diğer bütün kıraatler şazz diye nitelendirilirken, mevzu kavramı da şazz kavramının içinde eritilmiş hatta yok hükmünde sayılmış, kıraatten sayıldığına dair herhangi bir kaynağa rastlanmamıştır. Esasen "sahih kırâatlerin dışındaki tüm kırâatleri (*zayıf, müdrec, âhâd, hatta mevzû*)"¹⁰⁵ kapsadığı denilse de şazz kavramının içinde eridiği görülmektedir.

2.2.2.Üçlü Sınıflandırma

Mevzu kavramının kullanımını bulmaya çalıştığımız bir diğer tasnifte üçlü sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmayı ilk defa kullanan Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437) ve bu sınıflandırmayı kullanan İbn Cezerî (öl. 833)¹⁰⁶ olmuştur. Muhaysin, Mekki'nin isimlendirmeden yaptığı kapalı tasnifi açarak onların şu üç sınıf olduğunu söyler.¹⁰⁷ Bunlar; 'sahih, ahad, şaz'dır. . İbn Cezerî, Mekki'nin tasnifini aynen benimsemiş, fakat satır aralarında, yukarıda Mekki'yi işlerken taksimde olması gerekenleri almadığını söylediğimiz "*müdrec, meşhûr, mevzû*" kırâatleri de, bu taksimin içine dercetmiştir.¹⁰⁸ İbn Cezerî'nin bu taksiminde mevzu kavramı göze

⁹⁹ Dağ, "Kırâat ilminde Şâz Kavramı – Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-", *Marife*, s.2

¹⁰⁰ Bayraktutan, *Kıraatlerde Ahad Kavramı*, s. 134

¹⁰¹ Şâme, *a.g.e*, s. 174.

¹⁰² Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 49; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 289; Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 57-110.

¹⁰³ Bayraktutan, *Kıraatlerde Ahad Kavramı*, s. 134

¹⁰⁴ Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 22; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 290; Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 57-110

¹⁰⁵ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s.21

¹⁰⁶ Cezerî, *en-Neşr fi'l Kırâati'l-Aşr*, s. 9, 17, 32.

¹⁰⁷ Muhaysin, *Rihâb*, s. 421-3.

¹⁰⁸ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s.29

çarpmaktadır. Cezerî mevzu için; “Geriye merdûd bir kısım daha kaldı ki o da ‘Arap luğatine ve Arapça’ya uymasına rağmen nakledilmeyen kırâatlerdir.”¹⁰⁹ Şeklinde değinmiştir. Şimdi bu tasniflere geçelim.

2.2.2.1.Sahih Kıraat

Mekki sahih kıraati şöyle tarif eder; “Hz. Peygamber’e varıncaya kadar sikâ râvîlerin naklettiği, bir yönüyle de olsa, Kur’an’ın kendisi ile indiği Arap dilinin gramerine muvafık ve Osman Mushafi’nin yazısına uygun olan hâlihazırda mevcut olup okunan kıraatlerdir.”¹¹⁰ İbn Cezerî ise sahihi; ‘Herhangi bir kırâat bir yönüyle de olsa, Arap dili kaidelerine, ihtimalen de olsa, Osman mushafının hattına uyar ve senedi sağlam olarak Hz. Peygambere ulaşırsa, buna sahih kırâat denir.”¹¹¹ diye tanımlar. Tasniflere başlarken her tasnifte kavramların tanımlarında farklılıklar vardır demiştik. Bu tasnifte de sıhate verilen tanım küçük farklılıklar göstermektedir.

2.2.2.2.Ahad Kıraat

Mekki b. Ebi Talib’e göre ahad kıraat; Arapça’nın kaidelerine uyan ancak mushafın hattına uymayan kıraatlerdir¹¹² diye tarif etmiştir. İbnü’l-Cezerî de, Mekkî’nin tasnifini aynen benimsemiş ve âhâd kırâate de diğer kavramlara da aynı anlamı yüklemiştir.¹¹³ Ahad kıraate farklı bir tarif yapan Dağ ise; “Sika bir râvî kanalı ile, sahabeden tabîne, oradan da bir sonraki nesle olmak üzere muttasıl senetle şâz ve illetten uzak olarak nakledilen kırâat rivâyetleridir.”¹¹⁴ İkili sınıflandırmadan farklı olarak burada ahad kıraati de görüyoruz. Önce şâz kıraatin içinde sayılan ahad, üçlü tasnifte artık başlıbaşına zikredilmeye başlamıştır.

¹⁰⁹ Cezerî, *a.g.e*, s. 17.

¹¹⁰ Mekkî, *el-İbâne an Me’âni’l-Kırâât*, s. 51; Okçu, s. 46. Geniş bilgi için bkz. Mekkî b. Ebi Tâlib, *Kitâbü’l-Keşf ‘an Vücûhi’l-Kırâat ve ‘İleliha ve Hüceciha*, s. 176.

¹¹¹ Okcu, *İbnü’l Cezerî (Kur’an ve Kırâat)*, s. 32.

¹¹² Mekkî, *el-İbâne an Me’âni’l-Kırâât*, s. 51-52.

¹¹³ Bayraktutan, *Kıraatlerde Ahad Kavramı*, s. 136.

¹¹⁴ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 50 vd.; Ünal, *Kur’an’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 59.

2.2.2.3.Şazz Kiraat

İbn Cezerî'nin; “*Âhâddan, nakli sahîh olarak sabit olan kırâatlerdir. Bir vecihle bile olsa Arap gramerine uygun olan, fakat lafızları Mushaf hattına muhalif olan kırâatlere şâz kırâattir*”¹¹⁵ diye nitendirdiği şazz, Mekki'ye göre ise; ‘*Sikâ olmayan bir şahsın naklettiği veya sikânın rivâyet etmesine rağmen, Arap gramerine uygun olmayan kırâatlerdir*’¹¹⁶, şeklinde tanım yapmıştır. Dikkat ederseniz İkili tasnifte şâzz kavramı kelime anlamıyla da paralel şekilde nadir, az kullanılan, tek kalmış anlamlarında kullanılıyorken, üçlü tasnifle birlikte âhâd kavramı gibi anlam kaymasına uğramış ve sahîh kırâat kriterlerinden birine uymamak anlamı yüklenmiştir.¹¹⁷

Sonuç olarak üçlü tasnifte de mevzu kavramı kullanılmamış, kiraatin varlığına şahitlik edilse de mevzu kiraat olarak herhangi bir sınıflandırmaya gidilmemiştir. Bu sebeple üçlü tasnifte de mevzu kavramından söz etmemiz mümkün olmayacaktır.

2.2.3. Altılı Sınıflandırma

İkili ve üçlü tasniften sonra mevzu kavramını arayacağımız altılı tasnifi Celaleddin Suyûtî¹¹⁸ tarafından yapılmıştır. Daha sonra bu tasnif kiraat konusunda çalışmalar yapanlar tarafından da benimsenmiştir.¹¹⁹ Suyûtî'nin yaptığı sınıflandırmaya göre kiraatler, ‘*mütevâtir, meşhur, ahad, şaz, mevzu ve mudrec*’ olmak üzere altılı tasnife tabi tutulmuştur.¹²⁰

2.2.3.1.Mütevâtir Kiraat

Altılı sınıflandırma da mütevâtir kiraate; “*Senedi tevatür seviyesine yükselmiş kırâatlerdir*” denilmiştir. Kırâatteki tevatür anlayışı, Allah Resulüne dayandırılan bir rivayetin her halkasını, asılsız bir naklin etrafında birleşmeleri mümkün olmayan, güvenilirlikleriyle tanınmış bir grup insanın temsil etmesi ve rivayetin, son halkasına

¹¹⁵ Cezerî, *en-Neşr fi'l Kırâati'l-Aşr*, s. 9, 17, 32.

¹¹⁶ Mekki, *el-İbâne an Me'âni'l-Kırâât*, s. 51.

¹¹⁷ Bayraktutan, *Kiraatlerde Ahad Kavramı*, s. 139.

¹¹⁸ Suyûtî, a.e., I/241-243

¹¹⁹ Suphî Sâlih, *Mebâhis*, s. 256-257; Menna', s. 178; Sâbûnî, *Tibyân*, s. 302, Karaçam, *Kur'an'ın Nüzûlü*, s. 265-67; Çetin, *Kırâatlar*, s. 73-77

¹²⁰ Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 242; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 293

kadar aynı tarzda, kesintisiz ve sıhhatli bir şekilde aktarılmasıdır.’¹²¹denilmiş, başka bir tarifte ise; ‘Yalan üzere ittifak edip birleşmeleri aklen imkansız olan büyük bir topluluğun kendileri gibi başka bir topluluktan naklettikleri ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber’e ulaşan kıraatlere denir.’¹²² Bu konuda dikkat edilmesi gereken husus şudur ki; kıraatlerin mütevatir olmaması, onların kabul edilebilirliğine gölge düşürmemektedir. Sahih bir senetle Hz. Peygamber’e ulaşan, resm-i Osmaniye muvafık olan ve Arap gramerine uygun olan her kıraat makbuldür. Mütevatir kavramının kıraatlerde şart koşulması ilk nesilde, tabiin neslinde ve onlardan sonra gelen nesil tarafından şart koşulmadığı, sonradan gelen alimler tarafından şart koşulduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.¹²³Devamında ise; “kıraat ilminde halihazırda mütevatir kıraat denilince “Yalan üzerine ittifak edip birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun, diğer bir topluluktan rivayet ettikleri haberdir”¹²⁴ şeklinde tarif yapılmış hale gelmiş ve tarihten de anlaşılacağı üzere kelimeler, fıkıh usulü ve hadis ilminde kullanılan ve haberin epistemik değeriyle alakalı tarif kıraat ilminde de kullanılmaya başlanmıştır. Bu da mütevatir kavramının anlam kaymasına neden olmuştur.”¹²⁵denilmiştir. Bayraktutan; “Önceleri haberin doğruluğu zaruri bilgi doğurmasında ve haberde aranırken, hadis ilmi ve kıraat ilmiyle birlikte senet zincirindeki rivayetlerde aranmaya başlanmıştır ki, bu da doğru bir yaklaşım olmamıştır. Çünkü mütevatir haberi aktaranların Müslüman olmaları bile gerekmezken, hadis ve kıraat ilminde haberi aktaranların Müslüman olmalarıyla bile yetinilmemiş, onların adalet ve zapt ehli olmaları, güvenilir olmaları gibi şartlar getirilmiştir.”¹²⁶ demiştir.

2.2.3.2.Meşhur Kıraat

Meşhur kıraat artık tarifin en son halini alarak bütün kıraat alimleri tarafından kabul edilir son halini alarak şu tarif yapılmıştır; “Senedi sahih olmakla birlikte tevatür

¹²¹ Akdemir, *Hâmîd b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve “Zübdetü’l İrfân” Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, s. 18.

¹²² Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 75, 77, 242; Taşkopru-Zade Ahmed Efendi, *Mevdu’âtü’l-‘Ulûm*, s. 41; Zerkânî, *Menâhilü’-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c. 1, s.

423; Karacam, *Kırâatların İntikâli*, s. 291; Akpınar, s. 134.

¹²³ Bazemul, *Kırâat*, s. 172; Unal, *Kur’an’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 58.

¹²⁴ Cetin, *Kur’an’ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 230; Karacam, *Kırâat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri*, s. 87; Akpınar, s. 134; Unal, *Kur’an’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 54; Karacam, *Kur’an’ı Kerim’in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 265

¹²⁵ Bayraktutan, *Kıraatler Tevatür Olgusu*, s. 122.

¹²⁶ Bayraktutan, *Kıraatler Tevatür Olgusu*, s. 122-123

derecesine ulaşmayan, fakat Osmani Mushaflara ve Arap dili gramerine uygun düşen ve kıraat imamları arasında şöhret bulan kıraatlere denir."¹²⁷

2.2.3.3.Ahad Kıraat

Ahad kıraatte tam bir görüş birliğine varılmamış, Suyûtî ve Muhaysin farklı görüşler benimsemişlerdir. Öyleki Suyûtî; "*Senedi sahih olmakla birlikte resm-i Osmaniye veya Arap dili gramerine uygun düşmeyen veya imamlar arasında şöhret bulmayan kıraatler*"¹²⁸ derken, Muhaysin ise; "*Arap gramerine ve hattı mushafa uygun olan, ahad tarikiyle nakledilen fakat kıraat alimleri arasında meşhur derecesine ulaşmayan kıraatler şeklinde tarif etmiştir.*" Ona göre ; "*kıraatler ya sahihtir ya da şazz dır.*"¹²⁹ demiştir.

2.2.3.4.Şazz Kıraat

Suyûtî ile birlikte şazz kavramı "*senedi sahih olmama, resmi mushafa ve dile muhalefet etme; meşhur olmama*" gibi anlama bürünmüştür.¹³⁰ İlk asırlarda dilin genel kurallarına aykırı veya meşhur olmayan anlamında kullanılırken¹³¹ şazz kıraat daha sonra Suyûtîyle birlikte bu anlamından tamamen bir kopuş yaşamıştır. Bayraktutan'a göre; "*Hadis ilminden etkilenerek yeni bir tasnif denemesi yapıldığı anlaşılmaktadır; ancak bu şekilde yapılan sınıflandırmayla şazz kavramı yanlış anlaşılmalara ve hatalı kullanımlara sebebiyet vermiş, kıraatler hakkında yanlış değerlendirmeler yapılmasına*

2.2.3.5.Mevzu Kıraat

İkili ve üçlü sınıflandırmada şazz kavramının altında eriyen, altılı tasnifte ise artık kendisine ait yerini Suyûtî tarafından bulmuştur. Suyûtî ve Cezerî bu kavramı kullanarak mevzu kıraati şu şekilde; "*Dini hiçbir esasa dayanmadan, asılsız olarak bir kişiye nispet edilen kıraatler*"¹³² şeklinde tarif etmiştir. Devamında da biraz daha açıklık getirerek, "*Başka bir tarife göre; bir şekilde Osmani Mushaflara veya Arapçaya uygun*

¹²⁷ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c. 1, s. 77, 242; Abdullah Yücel, *Mütevâtir Kıraatlerin Tefsir İlmindeki Yeri*, s. 50; İtr, *el-Ahrufu's-Seb'a ve Menziletu'l-Kirâati Minhâ*, s. 297

¹²⁸ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 77

¹²⁹ Muhaysin, *Fî Rihâbi'l Kur'âni'l-Kerîm*, s. 432; Ünal, '*Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*,' s.59.

¹³⁰ Suyûtî *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 99; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l Kirâati'l-Aşr*, s. 15.

¹³¹ Bayraktutan, *Kıraatler Tevatür Olgusu*, s. 124.

¹³² Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 78; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l Kirâati'l-Aşr*, s. 16

olsa bile, senedi yönünden aslı olmayan, dolayısıyla uydurulduğu açık olan kıraatlerdir.
”¹³³ denilmiştir

Mevzu kavramının kullanıldığı bu tasnif çalışmamız açısından çok önemlidir. Çünkü ilk dönem tasniflerden itibaren bu tasnife kadar geçen süreçte kavramımız uydurma ve yalan isnad gibi özelliklerinden dolayı alimler tarafından kullanılmaya değer bir kavram olarak görülmemiştir. Suyûtî nin bir hadis alimi olması hasebiyle kıraatlere verdiği tasniflerin hadis ilminden de faydalanarak tanımlar yapması, bize bu kavramın kıraatlerde de kullanılmasının yolunu açmıştır. Peki bu kavram kıraat mi? Değil mi? Tartışmasını iler de yapacağız. Lakin kavramın kullanılması adına Suyûtî'nin önemli bir yeri olduğu şüphesizdir.

2.2.3.6. Müdrec Kıraat

Müdrec haberin yukarıda sahabelerin kendi sözlerini tefsir yapmak için ilave ettikleri bir kıraat çeşidi olarak görmüştür. Altılı sınıflandırmada da müdrec kıraat olarak değerlendirmeye alındığı görmekteyiz. Bunlar, ayetlere tefsir kabilinden yapılan ziyadelerden ibarettir.¹³⁴ diye tarif edilmiş, bu kabilden yapılan tefsirler ilk etapta biliniyordu, ancak sonraları bunların kıraat olduğunu zannedenler olmuştur.¹³⁵ diye söylenmiştir.

2.3.MEVZU KAVRAMINI KULLANAN İLİMLER

Mevzu kavramının tarihsel sürecini tamamladıktan sonra kavramın hangi ilimler tarafından kullanıldığını bulmamız kavramımız açısından çok önemlidir. Çünkü mevzunun diğer ilmi disiplinler arasındaki yeri ve önemi, kullanılış biçimi kavramın değeri açısından büyük önem arz etmektedir. Genel olarak mevzu kavramı hadis ilmiyle kullanılmaya başlamıştır. Şimdi hadis ilmiyle başlayarak mevzunun kullanım alanlarıyla alakalı bilgi vermeye çalışacağız.

¹³³ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 242; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l Kur'an*, s. 425.

¹³⁴ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 79; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l Kur'an*, s. 430

¹³⁵ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 243 Karacam, s. 90, Mustafa Kemal Onder, *Ebû'l Berekât en-Neseî'nin Kıraattaki Yeri*, s. 98

2.3.1. Hadis İlimi

Mevzu kavramını arayacağımız ilk olarak hadis ilminde aramakta fayda gördük. Çünkü kavramın kullanılmasına bu ilimden başlanmış olduğu düşüncesindeyiz. Bu sebeple mevzu kavramının hadis ilmindeki kullanımıyla alakalı tarifleri vererek konumuza giriş yapmış olacağız. Koçyiğit'e göre; *“İlk başta İslâm dinine kastedenler olmak üzere, mensub oldukları siyasi fırka ve hizipleri, fikhî mezhepleri, kabilelerini, cinsiyetlerini, dillerini, peşinden gittikleri imam veya hükümdarları methetmek, halife ve emirlerin nezdinde yüksek mertebeler kazanmak, cami ve mescitler de va'zettikleri cemaatin teveccühüne nail olmak, halkın dinî emir ve yasaklarına karşı rağbetini artırmak maksadıyla din düşmanlarının, yalancılardan ve cahillerin uydurdukları, sonra da bu uydurulan şeylere, derecelerini yükseltmek için tanınmış hadis râvilerinden düzdükleri isnatlar ekleyerek hadîsmiş gibi Hz. Peygambere iftira ile isnâd ettikleri sözlere mevzu (uydurma) hadîs adı verilmiştir.”*¹³⁶

Hz. Peygamber henüz hayatta iken bu şekilde bir uydurma ile karşılaşıldığına dair sağlıklı bilgi mevcut değildir. Nitekim; Ahmed Emin 'e göre, "Kim bile bile benim üzerimden yalan uydurursa, cehennemdeki yerine hazırlansın."¹³⁷ hadisi Rasûlullah (s.a.v) üzerinden yalan söz uydurulması üzerine söylenmiştir.¹³⁸ Ancak ne tarihi rivayetlerde, nede hadisin gelişinde bu görüşü isbat edecek bir delil yoktur, Rasûlullah (s.a.v) bunu, kendi adına tebliğ görevini yürütmelerini Ashabına emrettiği zaman söylemiştir. Bu bağlamda kendisi üzerine konuşulurken muhtemel bir yalana düşülmesinden, yalan bir şey söylenmesinden sakındırmış, Ashabına hadis alırken ihtiyatlı ve uyanık olmaları konusunda uyarmıştır. Belirli bir yalan söyleme hadisesi üzerine söylenmiş olmasıyla ilgili sıhhatli bir delil bulmak mümkün değildir.¹³⁹ Yukarıda Koçyiğit'in yaptığı tanıma göre bizlerde hadis uydurma sebeplerini aşağıda sıraladık;

- a) *İslam dinine düşmanlık,*
- b) *Fırka, mezhep, kabile veyahut mezhep imamlarını savunma isteği,*
- c) *İslam dinine hizmet etme arzusu*¹⁴⁰

¹³⁶ Koçyiğit, Hadis usulü, s. 132

¹³⁷ el-Buhari, **es-Sahih**; 1/37

¹³⁸ Ahmed Emin, **Fecru'l-İslam**; S. 211

¹³⁹ es-Sibai, **es-Sünnetü ve Mekanetüha**; S.216-217

¹⁴⁰ Koçyiğit, **Hadis usulü**, s. 132

Mevzu hadislere örnek verecek olursak şu şekilde sıralayabiliriz;

*"Dünya ahiretin tarlasıdır"*¹⁴¹

*"Dünya bir kaya üstünde, o da bir öküzün boynuzu üzerindedir. Öküz boynuzunu hareket ettirdiği zaman kaya kımıldar ve yer sallanır ki, buna da deprem denir."*¹⁴²

*"Kibirleşene karşı kibirleşmek sadakadır."*¹⁴³

*"Alimlerin mürekkepleri şehitlerin kanından efdaldır."*¹⁴⁴

*"Fasığın gıybeti olmaz."*¹⁴⁵

*"Kim aşık olur, iffet gösterir ve bunu gizleyerek ölürse o şehittir."*¹⁴⁶

*"Vakti geçmeden önce namazı kılmakta, ölmeden öncede tevbe etmekte acele ediniz."*¹⁴⁷

*"Alimin uykusu ibadettir."*¹⁴⁸

*"İlim Çin'de olsa bile arayınız."*¹⁴⁹

*"Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtuluşu bulursunuz."*¹⁵⁰

*"Vatan sevgisi imandandır."*¹⁵¹

*"Şüphesiz gül, peygamber'in terinden yaratılmıştır."*¹⁵²

*"Yemeğe üfleme bereketi giderir."*¹⁵³

*"Ben kırık kalplerle beraberim."*¹⁵⁴

*"Patlıcan her derde devadır ve onda hastalık da yoktur."*¹⁵⁵

*"Bir dirhem faiz yiyen kimse, otuz altı kez zina etmiş gibi olur."*¹⁵⁶

*"Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır."*¹⁵⁷

*"Ben hikmet eviyim, Ali ise kapısıdır."*¹⁵⁸

¹⁴¹ Sağani, *el-Mevzuat*, s,111

¹⁴² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menarü'l-Münif*, s,78

¹⁴³ Aliyyü'l-Kari, *Esraru'l-Merfua*, s, 175

¹⁴⁴ Kari, *a.g.e*, s, 303

¹⁴⁵ Kari, *a.g.e*, s, 367

¹⁴⁶ Kari, *a.g.e*, s, 338

¹⁴⁷ Sağani, *el-Mevzuat*, s,96

¹⁴⁸ Aliyyü'l-Kari, *Esraru'l-Merfua*, s, 359

¹⁴⁹ el-Cevziyye, *el-Menarü'l-Münif*, s,215

¹⁵⁰ Elbani, *Silsiletü'l - Ehadiisi'- Zaiife ve'l Mevzua*,s,144

¹⁵¹ Aliyyü'l-Kari, *el-Masnua*, s, 61

¹⁵² Sehavi, *Fethu'l-Muğis, Şerhu Elfiyeti'l-Hadis*, s, 159

¹⁵³ el-Cevziyye, *a.g.e*, s, 65

¹⁵⁴ Aliyyü'l-Kari, *a.g.e*, s, 137

¹⁵⁵ İbnü'l-Cevzi, *Kitabü'l-Mevzuat* s, 301

¹⁵⁶ Cevzi, *a.g.e*, s, 245.

¹⁵⁷ Kari, *a.g.e* s, 154

"Bir saat tefekkür etmek altmış sene ibadetten daha hayırlıdır." (Veya bir saat tefekkür etmek bir senelik ibadetten daha hayırlıdır.)¹⁵⁹

Her ne sebepten olursa olsun yalan söylemek, hele hele de Hz.Peygamber'i de kendi yalanına ortak ederek haber vermek büyük günahdır. Mevzu hadisleri konu alan kitapları da merak edenler açısından yazmakta fayda gördük.

Hadis Adı Altında Uydurulmuş Yalanları Konu Alan Eserler

1. *Kitâbü'l mevdûât, Ibn Cevzî,*
2. *el-Mekâsüdü'l hasene, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî, Nşr. Abdullah Muhammed*
3. *Tezkiretü'l mevdûât, Muhammed b. Tâhir b. Ali*
4. *el-Leâli'l masnûa, Celaluddin Suyûfî*
5. *el-Lü'lüü'l mersû'... Ebu'l-Mehâsin Kavukçu*
6. *el-Masnû' fi ma'rife ti'l-hadis i'l-mevdû, Molla Ali b. Sultan Kari Hanefî*
7. *Temyizu'l-merfu ani'l-mevzû'. Aynı müellif. Yzm.*
8. *Kitâbu'l-mevdûati'l-kebir, Aynı yazar*
9. *et-Tenbih ve'l-işrâf, Ebu'l-Mehâsin Ali b. Hüseyin Mes'ûdî*
10. *Esnâ'l-metâlib fi el hâdisi muhtelifi fi-merâtip, Muhammed b. Derviş Hût Beyrûfî*
11. *Mevzu hadisler, menşei tanıma yolları, M. Yaşar Kandemir¹⁶⁰,*

Sonuç olarak, hadis ilminde mevzu kavramına çokça rastlamak mümkün. Kavramımız hadis ilminde 'uydurma, yalan üzere isnad' gibi anlamlar yüklendiğini görmekteyiz. Kavramımızın anlaşılması açısından hadis ilmi çok önemlidir.

2.3.2.Usul-u Fıkıh İlmi

Kıraat, Kur'an-Kerim'in farklı okunuşları, bu okunuşların kimlerden günümüze kadar geldiğini ve hangi okunuşların sıhhatli olduğunu inceleyen bir ilimdir. Ahmed'e göre; "kıraat ilmi sayesinde, kıraat imamlarından Hz. Peygamber'e kadar

¹⁵⁸ Cevzi, *a.g.e*, s,349

¹⁵⁹ Kari, *a.g.e*, s. 53

¹⁶⁰ Koçkuzu, 'Hadis İlimleri Ve Hadis Tarihi', s, 455-456.

ulaşan kıraat vecihleri bilinir."¹⁶¹ Kıraat ilmi, Kur'an kelimelerinin okunuş ve eda edilmiş biçimini, ittifak ve ihtilaf yönleriyle, rivayet edilen her vechi, nakledenin kendisine dayandırarak inceler.¹⁶²

Kıraat farklılıkları, okunuş biçimlerinden dolayı ayetlerin anlamlarını etkileyebilir. "*Çünkü kıraat farklılıkları sonucu ayetlerde anlam zenginliği oluşabilmektedir.*"¹⁶³ Önen'e göre; "*kıraatler sonucu ayetlerin farklı yorumlanabilmesi, ayetten çıkması muhtemel fikhî hükümleri de etkilemektedir.*"¹⁶⁴ Bundan dolayı kıraatler fikhî hükümlerin oluşmasını da etkiler. Fıkıh usulünde haberin güvenilirliği çok önemlidir. Herhangi bir konuda hüküm konulabilmesi için kur'an'dan, sünnetten delil getirilmesi gerekmektedir. Kur'an ve sünnetten getirilecek delilin geçerliliği, insanların o hükme bağlayıcılığını sağlar. Bu bağlamda mevzu kıraatin islam hukuku açısından geçerli bir yeri bulunmamaktadır. Çünkü bir kıraat alimler tarafından sahih, mütevatir gibi güvenilirliği olması lazım ki hüküm koyulurken kaynağı oluşturabilsin.

Mevzu kıraatin yeri olmadığı gibi, mevzu kavramına da pek rastlamadık diyebilir. Lakin mevzunun 'uydurma' anlamına yakın bulduğumuz bid'at kavramına değinicez.

2.3.2.1. Bid'at Kavramı

Arap dilinde bid'at kelimesi, "*bedea-yebdeu*" fiilinden türemiş bir isim olup kök harfleri ile üçüncü baktan gelen fiil; ilk kez yapmak, türetmek, ortaya çıkarmak, ilk yapan olmak, icat etmek, inşa etmek manalarına gelmektedir." ¹⁶⁵ Hz. Peygamber (sav), "*İşlerin en kötüsü sonradan ortaya çıkanlardır (muhtesat)*"¹⁶⁶, "*Siz sonradan ortaya çıkanlardan sakının*"¹⁶⁷, "*Sonradan ortaya çıkanların tümü bid'attır.*"¹⁶⁸ hadislerinden anlaşılacağı üzere Peygamberimiz sonradan ortaya çıkan şeyler için bizi uyarmaktadır.

¹⁶¹ Muhammed Ahmed, Ahmed Halid, Muhammed Halid Mansur, *Mukaddimat fi'l-Kıraat, Daru Ammar*, s. 48.

¹⁶² Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, s. 15.

¹⁶³ Önen, *kıraatların fikhî hükümlere etkisi*, s,2

¹⁶⁴ Önen, *a.g.e*, s,3

¹⁶⁵ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl, *Lisânü'l-arab*, s, 341-343, Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'an*, thk.: Safvân Adnân Dâvûdî, s. 110-111; İbn Faris, *Mu'cemü'l-mekâyisi'l-lüga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, s,209- 210, İbnü'l- Esîr, *en-Nihâye fi ğaribi'l-hadis ve'l-eser*, thk. Tahir Muhammed ez-Zavi ve Mahmud Muhammed et-Tanehî, s,106-107; Zebîdî, *Tâcü'l-arus*, thk. İbrâhim Terzî, s,307-308.

¹⁶⁶ Buhâri, *İ'tisâm*, 2; Müslim, *Cuma*, 13; İbn Mâce, *Mukaddime*, 7; Dârimi, *Mukaddime*, 23

¹⁶⁷ Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 5; İbn Mâce, *Mukaddime*, 6; Tirmizi, *İlim*, 16; Dârimi, *Mukaddime*, 16

¹⁶⁸ Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 5; Nesâî, *İdeyn*, 22; İbn Mâce, *Mukaddime*, 7

Bid'atı genel olarak olarak düşünecek olursak iki mana taşıdığını söyleyebiliriz. Koçyiğit'e göre bunlar; '*bid'at-ı hasene (iyi bid'at) diğeri bid'at-ı sey'ye (kötü bid'at)*'. Ancak; '*hadis terminolojisinde bid'at söz konusu olduğunda, sürekli kötü ve zararlı olan, yani İslam'a aykırı düşen inanç ve itikatlar kastedilmiştir*'¹⁶⁹ şeklinde bir tarif yapar. Bu anlayışa göre hadislerde reddedilen, kötü bid'attır.¹⁷⁰ İslâm bilginleri, "*bid'at-ı ikiye ayırmalarının sebebi, Müslümanların dini koruma konusunda gösterdikleri hassasiyetin, hayatın tabii gelişimine ve normal değişime karşı bir tavır alışa dönüşmemesi içindir.*"¹⁷¹ Burdan çıkaracağımız sonuç şudur; islam alimleri bid'at kötü bir iş ise kesinlikle yapılmasını caiz görmemişler, lakin iyi bir bid'at ise islamın temel prensiplerine aykırı olmadığına kanaat edilmişse caiz demişler.

Bid'at, söylediğimiz gibi mevzu kavramıyla birebir eş anlamlı diyemeyiz lakin sonradan ortaya çıkma konusunda her ikisinde de benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu da bid'at ve mevzu kavramının içerdiği anlam bakımından kaynaklandığını düşünüyoruz.

2.3.3. Kelam İlmi

Mevzu kavramına geçmeden önce, kıraat ile kelam arasında bir ilişki varmı? Varsa nedir? Bu soruların cevaplarını bulmakta fayda gördük. Bu sebeple kıraat-kelam ilişkisini açıklamaya çalışacağız.

2.3.3.1. Kıraat-Kelam İlişkisi

Kelam ilminde inanç konularının gerek sistemleştirilmesinde gerekse felsefe ve mantığının oluşturulmasında, kabul edilen düşüncelerin temellendirilmesinde dolayısıyla ihtiva edilen lafların oluşumunda kıraat farklılıklarının yerinin ne olduğu¹⁷² tartışmalı bir konu olmuştur. Konusu dinin fer'i hükümlerinden ibaret bulunan fıkıh ilminde kıraat farklılıklarına dayanılarak farklı görüşlere ulaşılmışken¹⁷³ asılla ilgilenen kelam ilminde kıraat farkları fikirlerin oluşumunda rol

¹⁶⁹ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara, 1981, s. 171

¹⁷⁰ Güneş, *Hadis Usulü Açısından Bid'at Ehli Raviler ve Rivayetlerinin Değeri*, s.13.

¹⁷¹ Bardakoğlu, *İlmihal*, s. 144

¹⁷² Alper, *Kıraat -Kelam İlişkisi*, s.420

¹⁷³ Yıldırım, *Kıraat farklarının hukuki ayetlerin tefsirindeki rolüne örnekler için bk.* Müfessir İl Kıya. el-Harra.si'nin *Ahkamü'l-Kur'an Adh Eserine Göre Kıraat Farklarının Ayetlerin Tefsirindeki Rolü*, s. 47-153

oynamamıştır.¹⁷⁴Buradan hareketle şunları söyleyebiliriz; kıraat farklılıkları ayetlerin farklı okunuş biçiminde olması dinin ibadet ve fihhi hükümleri etkilerken, inanç konularına ise pek bir etkisi yoktur. Nitekim Alper; ‘Çünkü dinin en temel kaynağı olan vahyin yine dinin temelini oluşturan inanç esaslarında. değişikliğe sebep olacak farklı okuyuşlara imkan vermesi demek, bir anlamda Kur'an'ın çelişkiler içeren tutarsız bir metin olması demektir. Üstelik bir dinin temel dayanakları olan inanç esas alan kesin delillerle belirlenmiş zaman ve mekana göre değişmez karakterdeki prensiplerdir. Bu prensipler manası açık ve anlaşılır naslar üzerine bina edilmiştir.’¹⁷⁵ demiştir. Kıraat farklılıkları Kur'an'ın anlam bütünlüğüne zarar verecek şekilde olmadığı aşıkardır.

Kelam alimleri kıraat farklılıklarını hiç kullanmamış demek yanlış olur. Kullanan alimler de mevcuttur. Örnek verecek olursak; Maturidi büyük günah işleyen kimsenin iman sınırının dışına çıkmayacağı düşüncesini işlerken nisa suresinin 31. Ayetinde geçen ‘kebair’¹⁷⁶ lafzını ‘kebira’ olarak müfret okuyan kıraatı da zikretmiş ve ayeti kendi düşüncesini destekleyen bir delil olarak sunmuştur. Matüridi konuyla ilgili başka ayetlerin de ışığında kelimeyi müfret okuyan kıraattan da hareket ederek ayette sakınılması emredilenin şirk olduğunu açıklamıştır.¹⁷⁷Aynı şekilde yine Maturidi; "Size selam verene sen mü'min değilsin demeyin "¹⁷⁸ ayetini de delil olarak sunmaktadır.¹⁷⁹ Ve yine Zemahşeri (ö. 538/1144) mü'min kelimesinin mim harfinin fethasıyla mü'men şeklinde de okunduğunu belirtmiştir. Bu durumda ayet "sana eman vermiyoruz" demeyin anlamına gelmektedir.¹⁸⁰ Burada anlatılmak istenen şudur; ‘kıraat farklarının kelam alimlerine ait görüşlerin oluşumunda etkili olmadığı, aksine sahip olunan düşüncelerin tercih edilen kıraatı belirlediğini . göstermektedir.’¹⁸¹

Sonuç olarak, kıraat farklılıklarının dahi kelam ilminde inanç sistemine bile etkisi olmazken mevzu kıraatin bu dairenin içerisinde girmesi mümkün değildir. Buradan hareketle, mevzu kavramına kelam ilminde rastlamadığımızı söyleyebiliriz. Mevzu kavramımızın içerdiği anlam bakımından ‘yalan’,’uydurma’ gibi cihetlerine

---

¹⁷⁴ Alper, *a.g.e* s,421

¹⁷⁵ Alper, *a.g.e* s421

¹⁷⁶ Nisa 4,31

¹⁷⁷ Matüridi, *Kitabu 't-Tevhid*, s. 341

¹⁷⁸ Nisa, 4/94

¹⁷⁹ Matüridi, *a.g.e.* s. 342

¹⁸⁰ Zemahşeri, *Keşşaf*, s,265

¹⁸¹ Alper, *a.g.e*, s.423

bakarak bilgi sunmaya çalışırsak da bu yaptığımız zorlama bir tanım olacağı için yapmamakta fayda gördük.

Mevzu kavramının ilmi prensipler arasındaki yerini bulmaya çalıştığımız bu bölümü bitirmiş oluyoruz. Şimdi ise tartışmalı olan bir konuyu işlemeye çalışacağız.

2.3.4. Kıraat ilmi

Mevzu kavramını alanımız açısından incelediğimiz kıraat ilmine gelecek olursak, kavram, ilmin tarihi süreci açısından bir çok değişikliğe uğradığını, ilmin sınıflandırma zamanlarında yer yer sınıflandırmalara girmediğini, Suyuti ile beraber kavram içerik olarak bir kalıba oturtulduğunu yukarıda belirtmiştik. Şimdi ise o tarihi sürece kısaca değinerek, mevzu kıraat alanında yapılmış ilmi çalışmaları da değineceğiz.

Mevzu kavramı Hz. Peygamber zamanında bir kıraat olarak olmadığı tartışmalı bir konu olsa da genel kanaat böyle bir kıraatin olmadığı yönündedir. Bayraktutan; ‘*Bu tür kırâatlerin Peygamber’le veya vahiyle uzaktan yakından ilgisi bulunmamaktadır. Tamamen uydurma olan bu çeşit okumalara kırâat denilmesinin bile bir manası bulunmamaktadır. Zaten ilk asırlarda bu kavramın kırâat terminolojisinde geçmeyişinin sebebinin bu düşünce olduğu kanaatini taşımaktayız.*’¹⁸² diyerek konuyu bizim kanaatimizce özetlemiştir.

İkili tasnifte ise; bir kısım alimler, kırâatleri ikili tasnife tabi tutmuşlardır. Bu ikili tasnifin birinci kısmına “*sahih*”, ikinci kısmına ise, “*şâzz*” demişlerdir.¹⁸³ Kavramımız ise bu ikili tasnifte kendine ait olan yeri bulamamış, *sahih* kırâatlerin dışındaki tüm kırâatleri (*zayıf, müdrec, âhâd*, hatta *mevzû*)¹⁸⁴ kapsadığı denilse de şaz kavramının içinde eridiği görülmektedir.

Üçlü tasnifte ise, mevzu kavramının kıraat alanında yine geçmediğini söyleyebiliriz. *Sahih, ahad, şaz* olarak belirlenen tasnifte mevzu kavramının adı geçmemekte, sadece Muhaysin Mekki’nin tasnifini açıklarken “*müdrec, meşhûr, mevzû*” kırâatleri de, bu taksimin içine dercetmiştir..¹⁸⁵ İbn Cezeri ise kavramın ismin

¹⁸² Bayraktutan, *kıraatlerde ahad kavramı*, s.147

¹⁸³ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s.20

¹⁸⁴ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s.21

¹⁸⁵ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s.29

kullanmadan; “Geriye merdûd bir kısım daha kaldı ki o da ‘Arap luğatine ve Arapça’ya uymasına rağmen nakledilmeyen kırâatlerdir”¹⁸⁶ şeklinde değinmekle yetinmiştir.

Altılı tasnife geçecek olursak eğer, kavramımızın artık bir kıraat çeşidi olarak kullanıldığı tek yerdir diyebiliriz. Bu tasnifte ise Suyuti’nin önemli bir yeri vardır. İmam Suyuti’nin yaptığı sınıflandırmaya göre kıraatler, mutevatir, meşhur, ahad, şaz, mevzu ve mudrec olmak üzere altılı tasnife tabi tutulmuştur.¹⁸⁷ Mevzu kıraat için; “Dini hiçbir esasa dayanmadan, asılsız olarak bir kişiye nispet edilen kıraatlerdir.” denilmiş, başka bir tarife göre; “bir şekilde Osmani Mushaflara veya Arapcaya uygun olsa bile, senedi yonunden aslı olmayan, dolayısıyla uydurulduğu acık olan kıraatlerdir.”¹⁸⁸ şeklinde tarif edilmiştir.

Bilinen mevzu kıraatlere örnek gösterecek olursak;

“En meşhur örnek Muhammed b. Ca’fer el-Huzârinin, Ebû Hanîfe’ye nispetle bir araya getirdiği kıraatlerdir. Bunları Ebü’l-Kâsım el-Hüzelî ve başkaları da rivayet etmişlerdir. Bunlar içerisinde yer alan en bariz örnek "Kulları içinde ancak bilginler Allah'tan (gereğince) korkar"¹⁸⁹ "(إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ)"¹⁹⁰ âyetindeki "الله" lafzında bir hareke değiştirilerek failin merfu yapılması şeklinde okunan ve sonucunda da mananın tamamen ters düz olduğu kırâat örnek verilmektedir.”¹⁹¹

Sonuç olarak, kavramımız kıraat ilminde ‘uydurma, yalan haber, aslı olmayan’ gibi manalar almış, hadis ilmindeki anlamlarla benzerlik göstermiştir. Kavramımız açısından kıraat ilmide çok önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple hadis ve kıraat ilmi mevzu kavramın en iyi anlaşıldığı iki ilimdir denilebilir.

2.3.5 Tefsir İlmi

Mevzu kavramını kullanan ilimler arasında aramaya çalıştığımız bir diğer ilim ise tefsir ilmidir. Tefsir ilminin gayesi tamamiyle Kur’an olduğundan bizim de kavramın kullanılıp kullanılmama adına bakmak gereksinimi duyduk. Bu sebeple önce tefsir ilmini daha sonra da tefsir ile kıraat ilişkisini ortaya koyarak mevzunun tefsir ilmindeki yerini bulmaya çalışacağız.

¹⁸⁶ Cezerî, *a.g.e.*, s.17.

¹⁸⁷ Suyuti, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c. 1, s. 242; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 293

¹⁸⁸ Suyuti, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 242; Zerkani, *Menâhilü’l-İrfân fî Ulûmi’l Kur’an*, s. 425

¹⁸⁹ Fâtır, 35/28.

¹⁹⁰ Fâtır, 35/28

¹⁹¹ Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, s. 85.

Tefsir, ‘Sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nâsîh-mensuh, muhkem-müteşâbih gibi Kur’an ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanılarak Kur’an’ın mânalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilim’¹⁹² diye tarif edilmiştir. bu tariften yola çıkacak olursak tefsir ile kıraat ilminin aralarında bir ilişki olduğunu görmekteyiz.

Kıraat ilmi islam hukukunda nasıl ki hüküm çıkarma da bir etkiye sahipse, aynı etkiyi tefsir ilminde de görmekteyiz. Kur’an’a mana verirken müfessirler sahih bir kıraat olmasına önem vereceklerdir. Sağlam bir senetten gelecek olan kıraat, mananın da en uygun biçimde verilmesi açısından büyük bir etkiye sahiptir. Bu bakımdan tefsir ilmi ile kıraat ilminin arasında bir bağ vardır diyebiliriz.

‘Makbul kıraatler ve senedi sahih olmakla birlikte resmi hatta muhalif bulunması nedeniyle zayıf ve şazz kıraatler ve sahabeden nakledilen müdrec kıraatler çerçevesinde baktığımızda farklı kıraatler,

- 1- Muradi ıalhinin ortaya çıkmasını sağlar.
- 2- Müşkil olan mananın bir başka kıraatle açıklığa kavuşmasını sağlar.
- 3- Ayetteki muhtemel anlamlardan birini tercih etmeye ve bu anlamın te’kidine yardımcı olur.
- 4- Ayetler arasında farklı iki hükmün arasını cem etmeye yardımcı olur.
- 5- Ayetler arasında farklı iki hükmün ortaya çıkmasına neden olur.
- 6- Bir tek nasda farklı kıraat ihtilafları ile ayetteki anlamların tekamül etmesi sağlanır.
- 7- Ayetlerin ihtiva ettiği fıkhi ve beyani delalet yönleri ile edebi yönden çeşitli sanatsal güzelliklerin ortaya çıkması sağlanır.’¹⁹³

Sahih kıraatlerin tefsirle olan münasebetine değinecek olursak, ‘sahih olan her kıraat ister mütevatir, ister meşhur, isterse ahad olsun kıraatler açısından birinci dereceden kendilerinden yararlanılacağı gibi, aynı şekilde Kur’an tefsirinde de faydalanılması gerekir.’¹⁹⁴

Zayıf ve şazz kıraatlerin delil olup olmaması hususunda iki görüş hakimdir. Bunlardan birincisi; ‘zayıf/şazz gibi kıraatleri delil olarak kullanmayan alimler, Kur’an-

¹⁹² Zerkeşi, *el-Burhân fi ulumil Kur’an*, s,104,105

¹⁹³ El-meydani, Abdurrahman Hasan el-Hanbeke, *Kavaidu’d-Tedeburi’l-Emsal li kitabillahi Azze ve Celle*, s,722-724

¹⁹⁴ Cezeri, *Müncid*, s,68

ın delil olarak tevatürle bize kadar ulaştığını söylemişler ve şazz kıraatların bu yönden tevatür ve şöhrete ulaşmadığını gerekçe göstererek, bunların Kur'an-dan görülemeyeceği ayrıca bu kıraatların bir haber olarak da değerlendirilemeyeceğini; çünkü bir haber olarak değil bir kıraat olarak nakledildiklerini ileri sürmüşlerdir.¹⁹⁵

İkinci görüş ise; 'bu kıraatları delil olarak ileri sürenler ise-ki Hanefi ve Hanbeliler bu görüştedir- şunu ifade ederler; Ahad tarikle bize nakledilen bu haberler ya Kur'an ya da Kur'an dışı bir haber niteliğindedir. Her ik durumda da bunlarla amel etmek gereklidir. Çünkü bu kıraat haberi, Hz. Peygamber'den işitilmiş, ondan rivayet edilmiş ve böylece hüccet olmuştur. Dolayısıyla adalet sahibi kimse kanalıyla Hz. Peygamber'den nakledildiğinde, diğer haberlerin kabul edildiği gibi bu haberinde kabul edilmesi gerekir.'¹⁹⁶

Bu bakımdan zayıf ve şazz gibi kıraatlerin dahi tefsirde kullanılması hususunda farklı görüşler varken mevzu kavramımız ve mevzu kıraat kullanılması böylesi bir durumda zor görülmektedir.

2.4. MEVZU KAVRAMININ KIRAATLERDEN SAYILIP SAYILMAMA TARTIŞMASI

Mevzu kıraatin sıhhat açısından sağlam temellere dayanmadığı ve uydurma bir rivayet olduğu konusunda alimler görüş birliği içindedir. Lakin mevzunun kıraatler arasında geçip geçmeyeceği konusu tartışmalıdır. Kıraat alimlerinin hepsi mevzuyu geçerli bir kıraat saymama durumunda görüş birliği içindedir. Lakin altılı sınıflandırmada Suyuti ile beraber 'mevzu kıraat' başlığı altında tanım yaparak kıraatlerin arasına dahil etmiştir. Peki neden böyle bir tanıma ihtiyaç duymuştur? İkili ve üçlü sınıflandırmada neden yoktur? Bu bölümde bu soruların cevaplarını bulmaya çalışacağız.

Yukarıda ikili sınıflandırma yaparken alimler sadece iki kıraatten bahsetmişler, bunlarında 'sahih' ve 'şazz' olarak tanım yapmışlardı. Mevzu kavramının geçmeyişinin nedeni ilk dönem sınıflandırmada sahih rivayetlerin dışında kalan bütün kıraatlerin şaz olarak nitelendirilerek yatmasından kaynaklanmaktadır. Şazz kıraatin içinde ise alimler; "sahîh kırâatlerin dışındaki tüm kırâatleri (*zayıf, müdrec, âhâd*, hatta

¹⁹⁵ Nevevi, *Sahih-i Müslim bi Şerhi'n- Nevevi*, s,31

¹⁹⁶ Ali b. Sabit, *Kıraatu'ş Şazze*, s,256

mevzû ')”¹⁹⁷ saymışlar, ismi geçmeyen bu kıraatlerin ise sahih kadar meşhur olmayan, yedi kıraatin içinde sayılmayan ve insanlar tarafından takip edilmeye ihtiyaç duyulmayan kıraatler olarak değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda bakacak olursak mevzu kıraat ilk dönemde sadece mevzu kıraat değil yukarıda sayılmış olan diğer kıraatlerinde şazz’ın içine dahil edilmiştir. Ayrı ayrı diğer kıraatlerin sayılmasına ihtiyaç hasıl olmamıştır.

Üçlü sınıflandırmada da alimler ‘sahih’, ‘ahad’ ve ‘şazz’ olarak kıraatleri sınıflandırırken mevzu kavramına yine yer vermemiştir. Lakin adını zikretmeseler de Cezeri gibi bazı alimler şazz kavramının içine dahil ederek; “*Geriye merdûd bir kısım daha kaldı ki o da ‘Arap luğatine ve Arapça’ya uymasına rağmen nakledilmeyen kırâatlerdir.*”¹⁹⁸ şeklinde bir tanımla az da olsa değinmişlerdir. Bizim kanaatimizce bunun sebebi şudur, mevzu kıraatin kıraat sayılmasına değer sened ve ravi halkası açısından güvenilir olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu tip kıraatler alimler için yok hükmünde, kullanılması caiz olmayan kriterde görmeleridir.

Altılı sınıflandırmaya gelecek olursak mevzu kıraati bu sınıflandırmaya dahil etmesinden çok, bu sınıflandırmayı yapan Suyuti’yi bilmemiz gerekmektedir. Suyuti bir hadis alimi olması hasebiyle bu sınıflandırmayı yaparken hadis ilminin etkisinde kaldığını söyleyebiliriz. Bayraktutan bu durumu; ‘*bu sınıflandırmadan sonra kıraatlerde kullanılan terminolojiyle hadis ilminde kullanılan terminoloji tam anlamıyla birbirine karışmıştır. Bu karışıklığın oluşması Suyuti’nin aynı zamanda bir hadis alimi olması nedeniyle.*’¹⁹⁹ şeklinde dile getirmiş, bu yüzden dolayı altılı sınıflandırma yapıldığı malum olmuştur. Mevzu kavramı ilk defa kıraat olarak bu sınıflandırmada göze çarpmaktadır. Lakin kıraat olarak sayılması muhtemel bile değildir. Bu durumun sebebi ise yine mevzu kıraatin kendisinden kaynaklı olan tamamen uydurma ve yalan üzere olmasıdır. Altılı sınıflandırma da adının zikredilmesi alimler tarafından geçerliliği kabul göreceği anlamına gelmez. Lakin altılı sınıflandırmada şaz mevzu tamamen ayrıldığı şüphesizdir.

¹⁹⁷ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s.21

¹⁹⁸ Cezerî, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁹⁹ Bayraktutan, *Kıraatlerde Tevatür Olgusu*, s.120

İkili ve üçlü sınıflandırmada şazz kiraatin için mevzu kiraatinde sayılması konusuna gelecek olursak, her iki kiraatte birbirine benzerlikler göstermesinden kaynaklanan bir durumdur. Bu durumu ise şazz-mevzu kiraat ilişkisi başlığı altında değerlendirmeye çalışacağız.

2.4.1. Şazz Kiraat, Mevzu Kiraat İlişkisi

Bu ilişkiyi açıklayabilmemiz için her iki kiraatinde en son halini alan tanımlarından faydalanmamız gerekmektedir. Bu tanımları yaparak aralarındaki benzer ve farklı özelliklerini göstermeye çalışacağız.

2.4.1.1. Şazz Kiraat

İlk dönemden günümüze kadar farklı tarifler yapılan şazz kiraat, son olarak şu tarifi; “*Senedindeki inkitadan veya râvînin sikâliğini bozacak hallerden dolayı senedi sahih olmayan; diğer iki şarttan birine veya ikisine muvafakatı imkan dahilinde olan kırâattir.*”²⁰⁰ aldığını söyleyebiliriz. Bu tanımdan yola çıkarak özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Senedi Munkatî’ - Râvîsi mecruh(Sika değil) - Ya Arap gramerine uygun - Ya hatta uygun
- Her ikisine de uygun - Tek râvî rivâyeti (âhâd) - Farklılık metne bağlı²⁰¹

Bu özellikler bizlere mevzu kiraatle arasındaki farklılıkları görmemiz açısından yardımcı olacaktır. Şimdi ise mevzu kiraatin tanımını ve özelliklerini verelim.

2.4.1.2. Mevzu Kiraat

İlk dönemden altılı sınıflandırmaya kadar kimi zaman şaz’ın içinde tarifleri yapılan, kimi zamanda ismi dahi geçmeden sadece kısa tanımlar yapılan mevzu kiraat’in en son tanımı; “*senedi veya metni veya senedi ve metni her ikisi beraber uydurma olan*

²⁰⁰ Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 50, Ünal, *Kur’an’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*,s,58

²⁰¹ Dağ, *a.g.e*,s,58

veya senedindeki bir râvîsi “kizb” ile vasıflanan kırâat çeşidine”²⁰² şeklindedir diyebiliriz. Yukarıdaki gibi tanımı verdikten sonra özelliklerini aşağıda sıralayalım;

-senedi mevzu -metni mevzu - her iki senedi ve metni mevzu -râvîsi kizb ile mecruh

- Kaynak değeri yok²⁰³ -Tek ravi rivayeti(asılsız)²⁰⁴ –Arap gramerine uygun(bazen)²⁰⁵

-Hatta uygun(bazen)²⁰⁶

Sonuç olarak, her iki kıraatin özelliklerine baktığımızda yalnız şu özelliklerini görüyoruz. Onlarda bazı zamanlarda Arap gramerine, hatta uygunluk durumudur. İkisinde de tek ravi rivayetleri vardır, lakin mevzuda uydurma olduğundan istedikleri raviyi sika bir raviymiş gibi gösterebilirler, sika ravinin rivayetlerine bakıldığında da bu durumun asılsız olduğu ortaya çıkacaktır. Ravileri mecrur olma durumunda vardır, lakin mevzu da kizb(yalancılık) ile olma durumu vardır. bu özellikler her iki kıraatinde birbirine karıştırılma durumu orataya çıkarmıştır.

Tartışmamıza gelecek olacak olursak mevzu kavramı her ne dönemde olursa olsun sahih kıraat alanına giremediği gibi, bu kıraatin Suyuti tarafından sadece ayırım yapılması için tanımlandırıldığı, onun kıraatler arasında sayılamayacağı kanaatini taşımaktayız.

2.5. DEĞERLENDİRME

İkinci bölümde, mevzu kavramını kullanan ilmi disiplinlere yer vererek tarihi süreçte ne gibi manalara geldiğini görmeye çalıştık. Kıraat sınıflandırmaları bölümünde kavramımızın ikili ve üçlü sınıflandırmalarda, alimlerin kavram olarak geçerli cihette görülmemesi bize kavramımızın bulunması açısından zorluk yaşatsa da Suyuti ile birlikte kıraat ilminde de uydurma da olsa sayıldığını gördük. Lakin kullanılması caiz olmayan bu kavramın diğer sahih olan kavramlardan ayırt edilmesi için yapıldığı şüphesizdir. Hadis ilminde ‘uydurma isnad’, ‘yalan haber’ gibi anlamlar alan kavramımız, kelim ilminde sayılmaya değer kaynaklar arasında görülmediği gibi adından dahi söz edilmemiştir. Usulü fıkıh ilminde ise, bir hüküm konulabilmesi için

²⁰² Dağ, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, s. 50, Ünal, *Kur’an’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*,s,59

²⁰³ Dağ, *a.g.e*, s,60

²⁰⁴ Suyutî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 78; İbn Cezerî, *en-Neşr fî’l Kırâati’l-Aşr*, s. 16; Akpınar, s. 135.

²⁰⁵ Cezerî, *en-Neşr*, s,16

²⁰⁶ Suyuti, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 242; Zerkani, *Menâhilü’l-İrfân fî Ulûmi’l Kur’an*, s. 425

doğruluğundan şüphe dahi edilmeyen bilgiler olmak zorundadır. Bu bakımdan hükümler kitap ve sünnete dayanmak zorundadır. Mevzu kavramının ise uydurma bir haber olması fıkıh alimlerin kaydadeğer bilgi içermediği için kullanmamıştır. Lakin biz kavramın ifade ettiği mana bakımından bid'at konusuna değindik. Bu kavramda mevzuyla eş değer olmadığı gibi daha fazla zorlamamızın bize bişey kazandırmayacağı görüşüne vardık. Kelam ilminde ise, kıraat ile kelam ilminin arasındaki ilişkiyi açıklayarak, kıraat farklılıklarının usulü fıkıh gibi hüküm koymada etkisinin olması, kelam ilminin asıl konusu olan inanç konularında pek bir etkisinin olmayacağı görüşünü belirttik. Bu bağlamda inanç konularında etkisi olsa dahi mevzu kıraatin inanç gibi çok ciddi bir bölüm için haber niteliği taşımadığından kelam ile ilişkisinin olmadığını söyleyebiliriz.

Kıraat ilminde ise yine Suyuti'nin hadis alimi olması hasebiyle kavramımıza hadis terminolojisiyle birbirine yakın anlamlar verildiğini gördük. Mevzu kıraatin ikili sınıflandırmada şaz kıraatlerin içinde eridiğini gördük. Sebebi ise ilk dönem sınıflandırmalar da kıraatler sahih ve şaz olarak tasnif edilmesinden kaynaklanmaktadır. Burada sahih olmayan bütün kıraatler şazdır. Üçlü sınıflandırmada ise yine mevzu yine tasnife girememiş, tasnif sahih, ahad ve şaz olarak yapılmıştır. Altılı sınıflandırmada kendisine yer bulan mevzu, ilk defa burada ayrıntılı olarak tasnif edilmiştir.

Mevzu kıraatin kıraatlerden sayılıp sayılmama tartışması yaparak konunun özüne inmeye çalıştık. Şaz kavramıyla kıraat ilminde çokça karıştırılan kavramımızı şaz ile mevzuyu kıyasa tabi tutarak aradaki farkları bulmaya çalıştık. Bunu yapmamızın amacı her kavram kendi cihetinde değerlendirmeli görüşünü benimsedik. Şaz ile mevzu kıraat arasında benzer özellikler bulunsa da birbirinin aynısı değildir. Şaz kıraatte şüpheli durumlar olsa da mevzu kadar uydurma ve yalan olamayacağından her ikiside birbirinden farklıdır.

Sonuç olarak mevzunun tarihsel sürecini, ilmi disiplinler arasındaki yerini işlediğimiz bu bölümden anladığımız, tarihsel süreçte kavramda anlam kaymalarına ve değişikliklerine rastlamadık. İlk dönemden günümüze kadar gelen süreçte temel olarak hep aynı manada kullanılmış, hadis açısından ehemmiyeti bulunmayan, kıraat açısından ise kullanılması şiddetle yasaklanan bir kavramdır.

SONUÇ

Kıraat ilminde ilk dönemlerdeki kavramların daha sonraki dönemlerde değişiklik arz ettiğini söyleyebiliriz. Bunun sebebi ilk dönem kavramların tefsir, hadis gibi kaynaklardaki geçen lafızlarıyla içerdiği manalar birebir olarak aynı manaları ifade etmekteydi. Daha sonraları ise İslamın genişlemesi farklı kültürlerle etkileşim kavramlara biraz daha farklı anlamlar yüklenmesine sebep oldu. Bu sebeple kavramımız da ilk dönem tanımlarıyla günümüzdeki tanımları arasında farklılık gösterdi. Mevzu kavramı içerdiği mana bakımından ilimler tarafından kaynak gösterilmeyecek derecede görüldüğü için, ilmi disiplinlerin bu kavramı kullanmaya gerek duymamıştır sonucuna vardık.

Kıraat ilminin ilk dönem çalışmalarına baktığımız zaman sahih olmayan bütün kıraatleri şaz diye nitelendirmeleri, mevzu kıraati de ismi dahi geçmeden şaz içinde saymaları alimlerin açıklamaya kayda değer bir kavram olarak görmediklerini söyleyebiliriz. Kanaatimizce mevzu kıraat olarak saymamalarını haklı bulmamızla beraber, sadece mevzu kıraat için değil ahad, müdrec gibi diğer sayılmayanlarında tek tek açıklanıp sınıflandırılması daha sonraki dönemde gerçekleşmiş, bu bakımdan altılı sınıflandırmalar bizim için daha ehemmiyetlidir. Çünkü ikili ve üçlü sınıflandırma da kavram kargaşası yaşanmıştır. Bizim açımızdan mevzu kavramı en son halini almış gözükmemektedir. Kıraat olarak da sayılması bu şartlar altında muteber görülmemektedir.

KAYNAKÇA

Arif Güneş, *Kur'ân-ı Kerim'in Okunmasında Harf-Kıraat-Yazı Kavramı ve İlişkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1992,

Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürcanî, (Tercüme ve Şerh eden Arif Erkan), İstanbul 1997

Aliyyü'l Kari, Nureddin Ali b. Muhammed (ö. 1014/1605), *el-Esraru'l-Merffia fi'l-Ahbari'l Mevzua* (Mevzuatü'l-Kübra), thk. Muhammed b. Lütfi es-Sebbağ, 2. bsk., el-Mektebetü'l-İslamiyye; Beyrut, 1986.

el-Masnua Ma'rifeti'l-Hadisi'l-Mevzua (Mevzuatu's-Suğra), thk. Abdülfettah Ebu Gudde Neşr., Mektebetü'l-Matbfıati'l-İslamiyye, Haleb, 1969.

Birişik, Abdulhamit, "*İ'rabu'l-Kur'an*" Maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İsam Yayınları, İstanbul 1988

el-Bakillani, Kadi Ebu Bekir Muhammed b. Tayyib, *et-Temhîdu'l-Evâil fi Telhisi'd-Delâil*, (Thk. İmaduddin Ahmed Haydar), Muessesetu'l-Kutubi's-Sikafiyye, Beyrut 1987.

Bardakoğlu Ali, *İlmihal*, İstanbul, 1999

Bazemul, Muhammed b. Omer b. Salim, *el-Kırâât ve Eseruhâ fi'l-Ahkâm ve't-Tefsîr*, Daru'l-Hicre, Riyad 1996

Bayraktutan, Osman, *Kıraatlerde Ahad Kavramı*, Ankara, 2019

el-Ezheri, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevi, *Tezhîbu'l-Luğa*, (Thk. Ya'kub Abdu'n-nebi), 1964.

Gudde, A.Fettah Ebu, *Mevzu Hadisler*, Çeviri E.yıldırım, b.y 2015

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Zekerıyyâ, *Mu'cemü'l-Mekâyis fi'l-Luga*, (Thk. Şihâbüddin Ebû Amr), Dârü'l-Fıkr, Beyrut 1994

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987.

Hadis Tespit Yöntemi, Rağbet Yayınları, İstanbul 2009.

Hadis Usûlü, 2. bsk., İFAV Yayınları, İstanbul 2013.

el-Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *Risâletu'l-Usmâniyye* (er-Resâilu's-Siyâsiyye içinde), (Nşr. Alî Ebû Mulhim), Dâru'l-Hilâl, Beyrut ts.

Risâleu'l-Ma'âş ve'l-Ma'âd, (Resâilu'l-Câhız içinde), (Thk. Abdusselâm M. Hârûn), el-Mektebetu'l-Hancî, Mısır 1399.

Kitâbu'l-Hucce fî Tespîtin-Nübüvve (Resâilu'l-Câhız içinde), (I-IV), (Thk. Abdusselâm M. Hârûn), el-Mektebetu'l-Hancî, Mısır 1399.

el-Beyân ve't-Tebyîn, (Thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Mektebetü'l-Hancî, Mısır 1975.

Kitâbü'l-Hayevân, (Thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâru'l-Cîl, Beyrut tsz.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara 1988

Cessas, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Muhtasaru İhtilâfi'l-Ulema*, (Thk. Abdullah Nezir Ahmed), Dâru'l-Beşeri'l-İslâmiyye, Beyrut 1995.

el-Fusûl fî'l-Usûl, (Thk. Uceyl Câsim en-Neşemî), Mektebetu'l-İrşâd, İstanbul 1994

Cürcânî, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Dâru't-Tebaâti'l-Âmire, ts

Kitâbü't-Ta'rifât, İstanbul 1837

Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf, *el-Burhan fî Usûlil-Fıkh I-II*, (Thk. Abdulazim Mahhud ed-Dîb), Dâru'l-Vefa Yayınları, y.y. 1999.

el-İrşâd ila Kavâti'l-Edilleti fî Usûli'l-İ'tikâd, (Thk. Muhammed Yusuf Musa), Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1950.

Çakan, İsmail Lütfî, *Hadis Edebiyatı*, İFAV Yayınları, İstanbul 1989.

Dağ, Mehmet, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İsam Yayınları, İstanbul 2011.

Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1998.

“Klasik Kırâat Tasniflerinin Eleştirisi ve Yeni Bir Tasnif Denemesi”, *İslamiyat Dergisi Dökümanasyon Merkezi*, Yayınlanmamış Makale.

“Mu'tezile Mezhebine Ehl-i Sünnetin İsnadı: Kırâatler Tevkîfi Değil İçtihadîdir - Zemahşerî Özelinde Bir İddianın değerlendirilmesi-”, *Marife*, C. III/3, Konya 2003.

“Kırâat ilminde Şâz Kavramı – Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-”, *Marife*, C. VII/2, Konya 2007.

“İn Mücâhid’in Kırâat Ekollerini Yedi İle Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı 27, 2006, (81-104).

“Eş’arî Kelâmında Bilgi Problemi”, *İslâm Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, Ankara 1980.

Dârîmî, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî, *Sünenü’-d-Dârimî I-III*, İstanbul 1992

Debusi, Ebu Zeyd Ubeydullah Omer b. Isa, *Takvîmu’l-Edille fi Usûli’l-Fıkıh*, (Thk: Halil Muhyiddin el-Huseyn), Beyrut 2001.

Ebu Davud, Suleyman b. Eş’as, *Sünenü Ebû Dâvûd I-II*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Elbani, Muhammed Nasırüddin, *Silsiletü’l - Ehadiisi’z- Zaiife ve’l Mevzua*, (IV) Mektebetü’l-Maarif, Riyad, 1412/1992

el-Eş’arî, Ebû’l-Hasen, *Kitâbu’l-Lumâ’ fi’r-Redd ‘alâ Ehli’z-Zeyği ve’l-Bida’*, (Nşr. Richard J.McCarthy), Beyrut 1952.

el-İbâne ‘an Usûl’-d-Diyâne, Medine 1975.

Makâlâtü’l-İslâmiyyîn, (Thk. Helmut Ritter), Wiesbaden 1980.

Ferahidi, Halill b. Ahmet, *Kitâbu’l-Ayn*, Tah: Mehdi el-Mahzumi-İbrahim es-Semerai, ts.

Hamîdullah, Muhammed, *İslamın Doğuşu*, (Çev. Murat Çiftkaya), İstanbul 1997.

Kur’ân Tarihi, (Çev. Salih Tuğ), İfav Yayınları, İstanbul 1993.

“Allah’ın Elçisi (S.A.V) ve Sahabe Devrinde Yazı Sanatı”, *İslâmî Araştırmalar*, c. 2, Sayı: 7, Ankara 1988.

Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmâm b. Münebbih, İstanbul 1967.

Kur’ân-ı Kerîm Tarihi, (Çev. Mehmet Sait Mutlu), Yağmur Yayınları, İstanbul 1965.

Hülya Alper, KUR’ AN ve TEFSİR ARAŞTIRMALARI-IV (Kıraat ilmi ve Problemleri), Tartışmalı ilmi Toplantı 13-14 Ekim 2001 İstanbul, *Kıraat -Kelam İlişkisi*

İbn Manzur, Muhammed b. Mukrem, *Lisânü'l-Arab I-XV*, Beyrut 1374.

İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l Kırâati'l-Aşr I-II*, (Thk. Ali Muahmmmed Dabbağ), Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.

Müncidü'l-Mukriîn ve Müridü't-Tâlibîn, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1980.

Takrîbu'n-Neşr fi Kırâati'l-Aşr, (Thk. İbrahim Atve), Kahire 1961.

Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ I-II, (Nşr. G. Bergstraesser), Mektebetü'l Hancî, Mısır 1932.

Tayyibetu'n-Neşr fi'l Kırâati'l-Aşr, (Thk. Ali Muahmmmed Dabbağ), Mısır 1950.

İbnü'l Cevzi, Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali (ö.597/1201) *Kitabü'l-Mevzuat*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, 2. bsk., Darü'l-Fikr, 1403/1983.

İbn. Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekr (ö.751-1350), *el-Menarü'l Münif fi's-Sahih ve'd-Daif*, thk. Abdülfettah Ebu Gudde, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire

İbn Mucahid, Ebu Bekir Ahmed b. Musa, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, (Thk. Şevki Dayf), Daru'l-Mearif, Kahire 1400.

İbn Salah, Ebu Amr Takiyyuddin Osman b. Salahuddin Abdurrahman b. Musa Şhrezuri, *Ulûmu'l-Hadîs*, (Thk. Nurettin Itr), Daru'l-Fikr, Beyrut 1998.

Ulûmu'l-Hadîs=Mukaddimetü İbni's-Salah, (Thk. Nurettin Itr), Daru'l-Fikr, Dımaşk 2008.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm, *İlmu'l-hadis*, 2. bsk., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1989.

İbn Teymiyye, Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhâlim, *Der'ü Tearuzi'l Akl ve'n-Nakl*, (Nşr. Muhammed Reşâd Sâlim), Riyad 1979.

Mecmû'u Fetâvâ, (I-XXXII), (Nşr. Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz), Mektebetü'l-Maârif, Rabat 1981.

et-Tefsîru'l-Kebîr, (Thk. Abdurrahman Amayra), Beyrut tsz

Sağani, Radiyüddin Ebu'l-Fedail el Huseyn b. Muhammed (ö.650/1252), *el-Mevzuat*, thk. M.Abdulkadir Ahmed, Mektebetü'n-Nahdiyyeti'l-Mısriyye, Kahire, 1411/1991.

Sehavi, Muhammed b. Abdurrahman (ö.902/1496), *Fethu'l-Muğis, Şerhu Elfiyeti'l-Hadis*, (I-III) Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1417/1996. *el-Mekasidü'l-Hasene fi Beyani Kesirin mine'l-Ehadisi'l-Müştehirale'l-Elsine*, thk., Muhammed Osman, Daru'l, Kitabi'l, Arabi, 2. bsk., Beyrut, 1994,

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, (I-II), (Thk. Abdülvehhab Abdüllatîf), Beyrut 1979.

el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an, (I-II), Dâru İn Kesir, Beyrut 1993.

el-Vesâil ilâ Musâmereti'l-Evâil, (Nşr. Esed Teles), Bağdâd 1950.

Buğyetu'l-Vuat, Kahire 1326.

ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr I-VI, Dârü'l-fikr, Beyrut 1993.

el-Câmiu's-Sağîr I-II, 4. bsk., Mısır 1975.

el-Muzhir fi Ulûmi'l-Luğa ve Envâihâ, Kahire tsz.

Mu'teraku'l-Akrân fi İ'câzi'l-Kur'an, Beyrut 1988.

Sebebü Vad'i İlmi'l-Arabiyye, (Thk. Mervân el-Atiyye), Dârü'l-hicre, Dımaşk 1988.

Subhi es-Salih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Dımeşk 1962.

eş-Şirazi, Ebu İshak İbrahim, b. Ali b. Yusuf el-Firuzabadi, *el-Lüma' fi Usûli'l-Fıkh*, (Thk. Vail Ahmed Abdurrahman), Darut Tefikiyye li't-turas, Kahire ty.

Karacam, İsmail, *Kur'an'ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 3. Bsk., M.U. İfav Yayınları, İstanbul 2011.

Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mutevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi, İFAV Yayınları, İstanbul 1996.

Kâmil Güneş, *İslâmî Düşüncenin Şekillenişinde Akıl ve Nass (Bakillânî ve Kadî Abdülcebbâr'da Kelâmullah Meselesi Örneği)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003,

Kockuzu, Ali Osman, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikât ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, TDV, Ankara 1996.

Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân I-XX*, Beyrut 1988.

Maturidi, Ebu Mansur, *Kitâbü't-Tevhîd*, (Neşr. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979.

Mekki b. Ebi Talib, *el-İbâne an Me'âni'l-Kirâât, Daru'l-Me'mun*, Beyrut 1971

Muhaysin, Muhammed Salim, *Fî Rihâbi'l Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetu'l-Kulliyeti'l-Ezheriyye, Kahire 1980.

¹**Mustafa Atilla Akdemir**, *Hâmîd b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve "Zübdetü'l İrfân" Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999

Nevevi, Muhyiddin Ebu Zekeriyya Yahya b. Şerefuddin, *et-Takrîb ve't-Teysîr li-Ma'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr*, (Thk. Abdullah Omer el-Barudi), Daru'l-Cinan, Beyrut 1986.

Şevkani, Muhammed b. Ali, *İrşadu'l-Fuhul ilâ Tahkîkî'l-Hak min İlmi'l-Usûl*, (Thk. Muhammed Said), Beyrut 1992.

Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr min Hadîsi Seyyidi'l-Ahyâr I-VIII, Beyrut 1973.

Tahanevi, Zafer Ahmet, *Yeni Usûl-i Hadis*, (Trc. İbrahim Canan), İzmir 1982.

Uğur, Mucteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.

Yusuf Güneş, *Hadis Usulü Açısından Bid'at Ehli Raviler ve Rivayetlerinin Değeri*, MÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999

Yakıt, İsmail *Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi*, Süleyman

Yılmaz, Hasan, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an-a Uygulanmasına Dair*
Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Zerkani, Muhammed Abdulazim, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l Kur'an I-II*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1990.

ez-Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an I-IV*, (Thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyati), Daru'l-Hadis, Kahire 2006.